
Η ΑΓΝΩΣΤΗ ΕΠΙΓΡΑΦΗ
ΤΩΝ ΜΥΣΤΗΡΙΩΝ ΤΗΣ ΑΝΔΑΝΙΑΣ
ΚΑΙ ΤΟ ΜΥΣΤΗΡΙΑΚΟ
ΕΛΕΥΣΙΝΙΑΚΟ ΔΙΚΤΥΟ
ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΟΣΜΟ
ΝΤΟΡΕΤΑ ΠΕΠΠΑ

ΤΑ ΕΚΤΟΣ ΕΛΕΥΣΙΝΟΣ ΕΛΕΥΣΙΝΙΑ ΜΥΣΤΗΡΙΑ...

Τὰ **Ἐλευσίνια Μυστήρια** εἶναι, μαζὶ μὲ τὰ **Καβείρια**, τὰ πιὸ γνωστὰ Μυστήρια τοῦ Ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ Κόσμου σήμερα. Ἐπικρατεῖ εὐρύτατα μάλιστα ἡ πεποίθηση ὅτι... δὲν ὑπῆρχαν ἄλλα Μυστήρια καὶ ὅτι ἡ κατ' ἐξαίρεσιν αὐτὴ τέλεσή τους στὴν Ἐλευσίνα καὶ τὴν Σαμοθράκη (ἀντίστοιχα) ἀποτελοῦσε μιὰ ἱεροπρακτικὴ τακτικὴ κάπως... ἔξω ἀπὸ τὴν «ἐπίσημη» δημοτελῆ θρησκεία. Τὰ πράγματα δὲν εἶναι, ὅμως, καθόλου ἔτσι, γιατὶ τὰ Μυστήρια ὄχι μόνον ἦταν μιὰ συνήθης καὶ ἰδιαίτερα διαδεδομένη θρησκευτικὴ πρακτικὴ σὲ Πανελλήνια κλίμακα, ἀλλά, ἐπὶ πλέον, ὁ κάθε τόπος τέλεσης εἶχε διαφορετικὸ χαρακτήρα καὶ μόνο ἡ σύντονη τέλεση ἁπάντων τῶν Μυστηρίων λειτουργοῦσε πραγματικὰ ὡς μιὰ πλήρης ὁλότητα, ἀναδεικνύοντας ὅλες τὶς ὄψεις τῶν τιμωμένων θείων προσωπικοτήτων, ποὺ καλοῦνταν νὰ καλύψουν, ἀνάλογα τὸ εἶδος τῆς τελετῆς, διαφορετικὲς ἀνάγκες τῶν θνητῶν. Ἔτσι, ὅλα τὰ Μυστήρια ἦταν πολύτιμα καὶ ἕνα νὰ ἔλειπε, ὑπῆρχε κενὸ ὡς πρὸς τὴν ὀρθὴ τέλεση τῶν ἱεροπραξιῶν τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Θρησκείας.

Ἄλλη, λοιπόν, γιὰ παράδειγμα, ἡ ἀξία καὶ ἡ λειτουργία τῶν Μυστηρίων τῆς Κοττυτοῦς στὴν Θράκη, ὅπου ἀναδεικνυόταν ἡ σχέση **Ἄρτεμης – Κυβέλης** (ἐνῷ στὴν Ἐλευσίνα τονιζόταν ἡ σχέση **Ἑκάτης – Δήμητρας**) καὶ ἄλλη ἡ συμβολὴ τῶν Μυστηρίων τῆς **Βένδιος** (Βένδις), πάλι στὴν Θράκη, ὅπου ἡ ἐντὸς τοῦ σπηλαίου τέλεσή τους συσχέτιζε τὴν πανάρχαια αὐτὴ θεὰ μὲ τὸν γονιμικὸ Θεὸ Σαβάζιο. Ἡ Κοττυτὼ ἀφοροῦσε, λοιπόν, στὴν ἀπελευθέρωση τῆς γυναικείας φύσης, ἐνῷ ἡ Βένδις ἐξασφάλιζε τὴν συμφωνία μὲ τὸ ἄρρεν πρὸς ὄφελος τῆς ἐπιβίωσης τοῦ εἴδους.

Στὸ ἐξαιρετικὸ βιβλίο του «Τὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια» (1929), ὁ **Victor Magnien**, τότε καθηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Τουλούζης, προχωρεῖ τὸ σκεπτικὸ αὐτὸ περὶ Μυστηρίων ἀκόμη περισσότερο καὶ ἀποδίδει μυστηριακὴ λατρεία σὲ ὅλες σχεδὸν τὶς ἀρχαιοελληνικὲς ἑορτὲς (π.χ. τὶς ἑορτὲς πρὸς τιμὴν τῆς **Βραυρωνίας Ἀρτέμιδος**). Ἡ ἄποψή μου εἶναι πὼς ἔχει δίκιο, γιατὶ ὅλες οἱ ἱεροπραξίες τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Θρησκείας, ἀκόμη καὶ οἱ δημοτελεῖς, εἶχαν ὡς σκοπὸ τὴν μυσταγωγία καὶ τὴν μέθεξη, τὴν ἐπαφὴ μὲ τὸ Θεῖον καὶ τὴν ἀνέλιξη τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς. Ἐκτός, βέβαια, καὶ ἂν ὁ Magnien γνώριζε κάτι περισσότερο, ποὺ δὲν ἤθελε, ὡστόσο, νὰ τὸ ἀποκαλύψει πλήρως καὶ ποὺ σήμερα ἔχει χαθεῖ τεχνηέντως, ὅπως εἰκάζω...

Ἀναφέρει, π.χ. ὁ συγγραφέας σὲ σχέση μὲ τὰ Μυστήρια της Ἑκάτης, τὰ ὁποία, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ, γίνονταν στὴν Αἴγινα ὅτι ἐκεῖ: «*γίνονταν τελετὲς ἐξαγνισμοῦ καὶ ζητοῦσαν ἀπὸ τὴν Θεὰ τὴν προστασία τῆς ἀπέναντι στὴν τρέλα*», δηλαδὴ τὰ Μυστήρια αὐτὰ εἶχαν ὡς στόχο τὴν ἀποκατάσταση τῆς ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς ὑγείας, ἕναν στόχο ἐντελῶς διαφορετικὸ ἀπὸ ἄλλα γνωστά μας Μυστήρια. Καὶ κατ' οὐσίαν, ἐμεῖς δὲν ἔχουμε καμμία γνώση σχετικὰ μὲ τὴν ὅποια τέλεση Μυστηρίων τῆς Ἑκάτης στὴν Αἴγινα καὶ ἡ πληροφορία ἡ σχετικὴ μὲ τὸ περιεχόμενό τους δίδεται μόνο ἀπὸ τὸν Magnien. Γι' αὐτὸ λέω πὼς θὰ πρέπει νὰ εἶχε πρόσβαση σὲ πηγὲς δυσεύρετες, ἂν ὄχι ἀποσυρθεῖσες πλέον ἀπὸ τὴν «κοινὴ θέα»...

Ἀναμφίβολα ὑπῆρχαν, λοιπόν, πολλὰ ἀκόμη Μυστήρια, ἀλλὰ τὰ γραπτὰ ἢ ἐπεξηγηματικὰ κείμενα δὲν μᾶς ἐνημερώνουν σχετικά, τουλάχιστον ὄχι σὲ ἱκανοποιητικὸ βαθμό. Ὅμως, εἶναι ἐμφανὲς ἀπὸ διάφορα στοιχεῖα, ὅπως θὰ δοῦμε, ὅτι ἡ λατρεία ὅλων τῶν Θεῶν, ἀκόμα καὶ τοῦ **Ἀπόλλωνα** (γιὰ νὰ ἀναφέρουμε ἕναν Θεὸ ποὺ ἐμφανίζεται κυρίως ὡς χρησμοδότης καὶ ὄχι ὡς Θεὸς Μυστηρίων), εἶχαν χαρακτήρα βαθιὰ μυστηριακό. Ἂς δοῦμε, λοιπόν, μερικὰ ἀκόμη παραδείγματα ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Magnien, τὸ ὁποῖο θὰ κυκλοφορήσει ἐλπίζω σύντομα, σὲ μετάφραση δική μου, συνοδευόμενο ἀπὸ τὰ ἀπαραίτητα σχόλια καὶ παραρτήματα.

Τὰ **Κρητικὰ Μυστήρια** τελοῦνταν ἀρχικὰ ἀπὸ ἱέρειες καὶ ἦταν ἀφιερωμένα στὴν **Ρέα**, δηλαδὴ στὴν γεννήτορα ἁπάντων Φύση, στὴν **Μεγάλη Μητέρα**. Ἀργότερα, συμπληρώθηκε ἡ τιμὴ πρὸς τὸν Κρηταγενῆ **Δία / Ζῆνα**, καθότι ὁ Ζεὺς (ἡ ζωή) ἦταν ὁ καρπὸς τῆς γεννήτορος αὐτῆς δύναμης, ἐνῶ, σὺν τῷ χρόνῳ, τὰ Μυστήρια αὐτὰ συνδυάστηκαν καὶ μὲ τὴν θεία προσωπικότητα τοῦ **Ποσειδώνα** ὡς προξένου σεισμῶν καὶ τρικυμιῶν, σὲ μιὰ προσπάθεια νὰ κατευναστοῦν οἱ καταστροφικὲς ὄψεις τῆς Φύσης. Καταλαβαίνουμε ὅτι ἡ ἀνάγκη αὐτὴ θὰ πρέπει νὰ γεννήθηκε στοὺς Κρῆτες μετὰ τὶς τεράστιες γεωλογικὲς καταστροφὲς ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἐπλήγη τὸ νησὶ κατὰ τὴν 2η χιλιετία π.α.χ.χ.

Οἱ κατεξοχήν, ὅμως, Θεὲς τῶν Μυστηρίων ἦταν ἡ Δήμητρα καὶ ἡ **Περσεφόνη**, ποὺ ἐμφανίζονταν μὲ διαφορετικὲς ὄψεις σὲ κάθε περιοχή, ἐνῷ ἡ ὕπαρξη καὶ μόνο ναοῦ τῆς Δήμητρας σὲ μιὰ περιοχὴ σηματοδοτοῦσε, σύμφωνα μὲ τὸν Magnien, καὶ τὴν τέλεση ἀναλόγων Μυστηρίων. Καὶ ναοὶ τῆς Δήμητρας ὑπῆρχαν σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Καὶ ὅταν ἀναφερόμαστε σὲ Μυστήρια, ἐννοοῦμε Ἐλευσίνια Μυστήρια, ἀφοῦ ἡ «ἔλευση» τῆς θεσμοφόρου Θεᾶς σὲ μιὰ περιοχὴ ἦταν αὐτὴ ἀκριβῶς ποὺ ἔδινε καὶ τὴν ὀνομασία στὰ Μυστήριά της.

Ἂς ἀναφερθοῦμε, λοιπόν, σὲ κάποια τοπικὰ Ἐλευσίνια. Ἔχουμε, π.χ., τὰ Μυστήρια στὴν Αἴγιλα Λακωνίας –καὶ θὰ δοῦμε πιὸ κάτω, στὴν ἀνάλυση τῆς ἐπιγραφῆς τῆς Ἀνδανίας, ὅτι ἡ ἱέρεια τῆς Αἴγιλας συμμετεῖχε καὶ στὶς τελετὲς τῆς Ἀνδανίας καὶ αὐτὸ εἶναι ἀκριβῶς ποὺ λέμε: ὅτι ὅλα τὰ Μυστήρια συνδέονταν μεταξύ τους, πρᾶγμα πού, ἄλλωστε, ἀναφέρει καὶ ὁ **Πλούταρχος** στὸ *«Περὶ Ἴσιδος καὶ Ὀσίριδος»*, ὅπου ἀποκαλύπτει ὅτι δὲ συνδέονταν ἁπλὰ τὰ Ἑλληνικὰ Μυστήρια μεταξύ τους, ἀλλὰ ὑπῆρχε διασύνδεσή τους καὶ μὲ τὰ Αἰγυπτιακὰ Μυστήρια.

Ἐπανερχόμενη στὰ Μυστήρια τῆς Αἴγιλας, θὰ πῶ ὅτι οἱ ἐκεῖ τελετές, ἀφιερωμένες στὸ «ἅγιον ἱερὸν τῆς Δήμητρος», ὅπως ἀναφέρει ὁ **Παυσανίας** στὰ «Λακωνικά» του, ἦταν ἐπικεντρωμένες στὴν ἐνδυνάμωση τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας τῆς Σπάρτης, ὑπὸ τὴν ἔννοια τοῦ βασιλιὰ *«ἁγίου»*, τοῦ δίκαιου καὶ ἀγαθοῦ ἡγέτη – ἀγήτορα, γι' αὐτὸ καὶ μέχρι σήμερα οἱ Λάκωνες ὀνομάζουν αὐτὴ τὴν περιοχὴ *«Βασιλικὲς Πέτρες»*.

Ἀντιθέτως, ἡ μυστηριακὴ λατρεία τῆς Δήμητρας στὰ Μέγαρα σχετίζεται μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἑλληνίδας πόλης ὡς συνόλου (σχέση δόμησης – πολιτισμοῦ - πολιτῶν) καὶ αὐτὸ μᾶς ἀποκαλύπτεται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ὀνομασία τῶν Μεγάρων, ἡ ὁποία προέρχεται, ὅπως ἀναφέρει ὁ Παυσανίας πάλι, ἀπὸ τὰ *«μέγαρα»* τῆς Θεᾶς, δηλαδὴ τὰ ἱερὰ λατρευτικὰ κτίρια πρὸς τιμήν της, ποὺ ἐξέλιξαν καὶ τὴν δόμηση ἐντὸς τῶν πόλεων, γι' αὐτὸ καὶ ἡ κεντρικὴ αἴθουσα τῶν μυκηναϊκῶν ἀνακτόρων ὀνομάζεται *«μέγαρον»*.

Σὲ τελείως διαφορετικὸ κλίμα ἀπὸ τὸ κλίμα τοῦ ἄστεως λειτουργοῦσαν, ὅμως, τὰ Μυστήρια τῆς **Ἡγεμόνης Δήμητρος** καὶ τῆς **Δεσποίνης** στὴν Λυκόσουρα τῆς Ἀρκαδίας, κοντὰ στὸ Ἀκακήσιον. Ἐδῶ, ὅπως καὶ στὴν Ἐλευσίνα, οἱ Θεὲς εἶναι δαδοῦχες (φέρουν δᾶδες) καὶ ἡ μυστηριακὴ λατρεία τους σχετίζεται μὲ τὴν **Ἀρτέμιδα**, τὸν Τιτάνα **Ἄνυτο**, ποὺ ὑπῆρξε ὁ τροφὸς τῆς Δεσποίνης, καὶ κυρίως συνδέονται μὲ τὸν **Ἵππιο Ποσειδῶνα**. Ὁ Ποσειδῶν συνευρίσκεται μὲ τὴν Δήμητρα –ἀμφότεροι οἱ Θεοὶ εἶναι μεταμορφωμένοι σὲ ἵππους- καὶ γεννιέται ἡ ***Δέσποινα***. Τὰ Μυστήρια αὐτὰ ἔχουν πολὺ στενὴ σχέση μὲ τὰ κατ' ἐξοχὴν Ἐλευσίνια καὶ ἀφοροῦν στὶς περιπέτειες τῆς ψυχῆς ἐντὸς τοῦ βίου, κυρίως μέσα ἀπὸ τὶς ἐμπειρίες τῶν μεταναστεύσεων καὶ τοῦ πολέμου, τῆς ἀντιπαλότητας. Καὶ ὑπάρχουν ἐδῶ, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς δᾶδες, καὶ πλεῖστα ὅσα ἄλλα στοιχεῖα κοινὰ μὲ τὰ Ἐλευσίνια, ὅπως π.χ. οἱ ***κίστεις*** (κιβώτια, κουτιά) μὲ τὰ ***μυστικὰ δεικνύμενα***.

Ἀλλὰ ἀκόμη καὶ σὲ περιπτώσεις ποὺ αὐτὸ δὲν εἶναι ἐμφανές, ἡ μυστηριακὴ λατρεία τῆς Δήμητρας εἶναι, τελικά, μιὰ πραγματικότητα. Παράδειγμα, ἡ παρουσία τῆς ἱέρειας τῆς **Δήμητρας Χαμύνης** στὴν Ὀλυμπία. Μέχρι πρὶν λίγα χρόνια, ἐλάχιστα ἦταν γνωστὰ γιὰ τὴν ἱέρεια αὐτὴ καὶ τὸ δικαίωμά της νὰ εἶναι ἡ μόνη γυναίκα ποὺ μποροῦσε νὰ παρακολουθεῖ τοὺς Ὀλυμπιακοὺς Ἀγῶνες καὶ μάλιστα ἔνθρονη. Ὅμως, ἡ τυχαία ἀνακάλυψη τοῦ ἱεροῦ της Θεᾶς Δήμητρας Χαμύνης, δίπλα στὸ ἀρχαῖο Γυμνάσιο (Γυμναστήριο) ὑπῆρξε ἰδιαίτερα ἀποκαλυπτικὴ γιὰ τὴν τέλεση Ἐλευσινίων Μυστηρίων παράλληλα μὲ τοὺς Ὀλυμπιακοὺς Ἀγῶνες. Πιὸ συγκεκριμένα, πολλὰ πήλινα καὶ χάλκινα ἀγγεῖα καὶ ἀγαλματίδια, ὁρισμένα μὲ ἐπιγραφές, ἦρθαν στὸ φῶς ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ ἱεροῦ. Τὸ σημαντικώτερο γιὰ τὴν ἔρευνά μας ἦταν ἕνα ἀγαλματίδιο μὲ ἐπιγραφή, ποὺ ἀναφέρει τὴν Δήμητρα καὶ τὴν Κόρη (δηλαδή, τὴν Περσεφόνη), καθὼς καὶ τὸ βασιλιὰ τοῦ Κάτω Κόσμου, τὸν **Ἅδη**. Τοὺς κατεξοχὴν τιμώμενους Θεοὺς τῶν Ἐλευσινίων, μὲ δύο λόγια. Ἀπὸ τὶς ἀνασκαφές, προέκυψε μάλιστα ὅτι ἡ συγκεκριμένη ὄψη τῆς Θεᾶς ἐνέχει καὶ κάποιες ἰδιότητες τῆς Ἀρτέμιδας (ποὺ ἐπίσης τιμᾶται στὴν Ἐλευσίνα), ἰδιότητες σχετικὲς μὲ τὴν γονιμότητα καὶ τὴν βλάστηση. Οἱ Ὀλυμπιακοὶ Ἀγῶνες, στὴν ἀρχή τους, εἶχαν ἄλλωστε αὐτὸν τὸ γονιμικὸ χαρακτήρα, γι' αὐτὸ καὶ ἀποτελοῦσαν μέρος τῆς λατρείας τῆς Θεᾶς – θὰ δοῦμε ὅτι ἀγῶνες σὲ συνδυασμὸ μὲ Μυστήρια γίνονταν καὶ σὲ ἄλλες περιπτώσεις. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἱέρεια τῆς Θεᾶς ἦταν ἡ μόνη γυναίκα ποὺ παρακολουθοῦσε τὰ ἀγωνίσματα,

καθισμένη δίπλα στὸν πέτρινο βωμὸ τῆς Δήμητρας Χαμύνης, στὴν ἀριστερὴ πλευρὰ τοῦ σταδίου. Εἶναι πιθανόν, μάλιστα, ὁ ἀγώνας δρόμου νὰ γινόταν πρὸς τιμήν της.

Πρὶν περάσουμε στὴν περίφημη καὶ ἄγνωστη στὸ εὐρὺ κοινὸ Ἐπιγραφὴ τῆς Ἀνδανίας, ποὺ θὰ ρίξει ἰδιαίτερο φῶς στὶς πολυεπίπεδες διασυνδέσεις τῶν Μυστηρίων μεταξύ τους, καθὼς καὶ στὴν σημασία τῆς λειτουργίας τους σὲ σχέση μὲ τὶς ἑλληνικὲς πόλεις, θὰ ἀναφερθοῦμε ἐπίσης στὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια ποὺ γίνονταν στὴν Νάξο, μὲ κυρίαρχη παρουσία, ὅμως, ἐδῶ τῆς **Ἀριάδνης**, ὡς αἰωνίας συντρόφου τοῦ **Διονύσου**. Τὸ κείμενο ποὺ ἀκολουθεῖ εἶναι ἀπὸ τὸ βιβλίο μου «Νάξος, τὸ νησὶ τοῦ γάμου»:

«Ἡ Ἀριάδνη, ὡς θεϊκὴ σύζυγος τοῦ Βάκχου, ἔγινε ἀθάνατη καὶ λατρεύτηκε ὡς Θεὰ στὸ νησὶ τῆς Νάξου καὶ ὄχι μόνο. Τί σημαίνει, ὅμως, Ἀριάδνη; Ἡ Ἀριάδνη > Ἀριάγνη > ἀρι + ἁγνὴ = εἶναι ἡ πάναγνη, ἡ πολὺ ἁγνὴ καὶ κατ' ἐπέκτασιν, ἡ ἱερή, ἡ ὑπεραγία. Σύμφωνα μὲ ἄλλους σχολιαστές, ὅμως, ἡ ρίζα αδ- προέρχεται ἀπὸ τὸ ρῆμα ἁνδάνω, ἐκ τοῦ ἥδομαι ποὺ σημαίνει τέρπω, εὐχαριστῶ. Μ' αὐτὴν τὴν ἔννοια, ἡ Ἀριάδνη εἶναι αὐτὴ ποὺ φέρνει τέρψη, χαρά, καὶ ἀποτελεῖ, λοιπόν, μιὰ ἔκφραση τῆς Θεᾶς Ἀφροδίτης».

Ἀνδάνω... Ἀνδανία, ποὺ θὰ τὴν συναντήσουμε πιὸ κάτω ὡς ἕναν κατεξοχὴν τόπο Μυστηρίων. Εἴπαμε, τὰ Μυστήρια –τὰ Ἐλευσίνια κατ' οὐσίαν Μυστήρια- συνδέονται μεταξύ τους πανελληνίως μὲ ἕναν τρόπο... βαθιὰ μυστηριακό. Ἀλλὰ ἂς συνεχίσουμε γιὰ λίγο ἀκόμη μὲ τὰ περὶ Ἀριάδνης, Διονύσου καὶ Δήμητρας:

«Ἡ ὄψη αὐτὴ τοῦ θεϊκοῦ γάμου, συνδέει, λοιπόν, τὴν Ἀριάδνη καὶ μὲ τὴν Περσεφόνη τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων, ἀφοῦ κι ἐκεῖ ἡ Περσεφόνη, ἡ θνητὴ ἀνθρώπινη ψυχὴ δηλαδή, ἑνώνεται μὲ τὸν Ἴακχο – Βάκχο – Διόνυσο καὶ λυτρώνεται ἀπὸ τὸν Ἅδη, ἀπὸ τὸν θάνατο: γίνεται ἀθάνατη. Ὁ ναὸς τῆς Θεᾶς Δήμητρας στὸ Σαγκρὶ τῆς Νάξου μᾶς δείχνει ὅτι θὰ πρέπει νὰ ἐτελοῦντο ἐκεῖ ἕνα εἶδος Ἐλευσινίων Μυστηρίων, μὲ πρωταγωνιστὲς -πέραν τῆς γλυκειᾶς Θεᾶς τῆς γεωργίας, τῆς Δήμητρας- τὸν Θεὸ Διόνυσο καὶ τὴν Κρητικοπούλα Ἀριάδνη, ποὺ στὴν Νάξο πῆρε τὴν θέση τῆς Περσεφόνης, τῆς Κόρης.

»... Ὁ Ναὸς χρονολογεῖται στὴν δεκαετία 530-520 π.α.χ.χ. καὶ τὸ ἰδιόρρυθμο σχῆμα του θυμίζει μεγάλους χώρους συγκέντρωσης θρησκευτῶν, ὅπως εἶναι τὸ Τελεστήριο τῆς Ἐλευσίνας. Ὁ ναὸς ἦταν ἀφιερωμένος στὴν λατρεία τῆς Δήμητρας καὶ τῆς Κόρης - Περσεφόνης (ὅπως μαρτυροῦν οἱ ἐπιγραφές) –ἡ λατρεία τῶν Θεαινῶν θὰ πρέπει νὰ εἶχε ξεκινήσει ἀπὸ τὰ πολὺ ἀρχαῖα χρόνια, πολὺ πρὶν τὴν ἀνοικοδόμηση τοῦ Ναοῦ- ἀλλὰ ἔχουν βρεθεῖ καὶ ἄλλα στοιχεῖα, πιὸ πρόσφατα, ποὺ ἀναφέρονται καὶ στὸν Ἀπόλλωνα. Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἐπίσημη Ἀρχαιολογία θεωρεῖ ὅτι ἴσως ὑπῆρχε, λοιπόν, διαδοχὴ τῆς λατρείας στὸν ἴδιο χῶρο -δηλαδὴ ἐνῷ στὴν ἀρχὴ ἐτιμοῦντο ἐδῶ ἡ Δήμητρα καὶ ἡ Περσεφόνη, ἀργότερα οἱ τιμὲς ἀποδόθηκαν στὸν Ἀπόλλωνα- ἐγὼ θὰ διαφωνήσω... πάλι!

»Ὁ Ἴακχος – Διόνυσος τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων εἶναι ὁ Διόνυσος ποὺ θριαμβεύει, ὅπως ὁ Ἥλιος τοῦ καλοκαιριοῦ, ποὺ νικᾶ τὸ θάνατο τοῦ χειμώνα, τὸ θάνατο τῆς φύσης... Ἄρα, κατ' οὐσίαν, ἡ Περσεφόνη παντρεύεται τὸν Ἥλιο, τὸν νικηφόρο Θεὸ τοῦ καλοκαιριοῦ, τὸν Ἀπόλλωνα, κατὰ μιὰ ἔννοια, ποὺ εἶναι ἡ ζωὴ τῆς φύσης ἡ ὁποία θριαμβεύει. Ἄλλωστε, στὸν ἱερὸ ναὸ τῶν Δελφῶν, ὁ Ἀπόλλων εἶναι ὁ Θεὸς τοῦ τόπου ὅλο τὸν χρόνο, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς χειμερινοὺς μῆνες, ὅπου τὴν θέση τοῦ παίρνει ὁ Διόνυσος. Κάτι ἀντίστοιχο θὰ πρέπει νὰ συνέβαινε καὶ ἐδῶ στὴν Νάξο, λοιπόν. Ἐξ ἄλλου, οἱ ἐνδείξεις γιὰ συνδυασμὸ λατρειῶν Ἀπόλλωνος – Διονύσου (Πορτάρα – Ὕρια στὴν Νάξο καὶ στὴν Βοιωτία κ.λπ.) μᾶς ὁδηγοῦν μᾶλλον σ' αὐτὸ τὸ συμπέρασμα».

Η ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΑΝΔΑΝΙΑΣ

Ἡ Ἀνδανία, ἡ *«ἡδύς»*: ἡ γλυκειά, ὅπως προαναφέραμε, πόλη τῶν Μυστηρίων, ὑπῆρξε ἡ πανάρχαια πρωτεύουσα τῆς Μεσσηνίας. Ὁ Παυσανίας ἀναφέρει ὅτι τὸ ὄνομα Μεσσηνία ἐδόθη ἀπὸ τὴν Ἀργεία **Μεσσήνη**, γυναίκα τοῦ **Πολυκάονος**, τοῦ γιοῦ τοῦ **Λέλεγα** καὶ βασιλιᾶ τῆς Λακωνικῆς, ποὺ τότε ἀκόμα λεγόταν Λελεγία (ἀπὸ τὸν Λέλεγα βεβαίως). Ὅταν ὁ Πολυκάων κατέλαβε τὴν περιοχὴ τῆς Μεσσηνίας, ποὺ ὡς τότε ἦταν ἔρημη, σύμφωνα μὲ τὸν **Παυσανία**, ἔχτισε πολλὲς πόλεις καὶ ἀνάμεσά τους καὶ τὴν Ἀνδανία, ποὺ τὴν καθιέρωσε ὡς ἕδρα του καὶ ἔχτισε ἐκεῖ καὶ τὰ ἀνάκτορά του (μέγαρά του).

Εἶναι δεδομένο, λοιπόν, πόσο ἀρχαία ἦταν αὐτὴ ἡ πόλη (ὁ Πολυκάων τοποθετεῖται περὶ τὸ 3.000 π.α.χ.χ.) καὶ πόσο σημαίνουσα,

ἀφοῦ ἐκεῖ, σύμφωνα μὲ τοὺς θεσμοὺς ποὺ καθιέρωσε ὁ Πολυκάων, ἐτελοῦντο τὰ Μυστήρια πρὸς τιμὴν τῆς Δήμητρας καὶ τῆς Κόρης, ἀλλὰ καὶ ἄλλων Θεῶν, ὅπως θὰ δοῦμε πιὸ κάτω. Σήμερα, ὅμως, εἶναι ἄγνωστο ποῦ ἀκριβῶς ἦταν χτισμένη ἡ Ἀνδανία καὶ ἄλλοι τὴν τοποθετοῦν κοντὰ στὸν παλιὸ σιδηροδρομικὸ σταθμὸ Δεσύλα, ἄλλοι ἐκεῖ ποὺ βρίσκονται τὰ χωριὰ **Τρύφα** καὶ **Φίλια** καὶ ἄλλοι ἔξω ἀπὸ τὸ χωριὸ **Κωνσταντῖνοι**, κοντὰ στὰ χωριὰ **Πολίχνη** καὶ **Καλλιρόν**.

Ἴσως αὐτὴ ἡ τελευταία νὰ εἶναι καὶ ἡ πλέον ὀρθὴ ἄποψη, ἀφοῦ τὰ ὀνόματα μιλοῦν ἀπὸ μόνα τους: Πολίχνη (ἀρχαιότατος πανελλήνιος ὅρος γιὰ τὶς μικρὲς πόλεις) καὶ Καλλιρόν, ἄρα ὑποδηλωτικὸν τῆς ὕπαρξης πηγῆς - καὶ ἀναφέρεται στὰ σχετικὰ κείμενα ὅτι ὑπῆρχε πηγὴ ἐντὸς τοῦ Καρνασίου Ἄλσους ὅπου ἐτελοῦντο τὰ Μυστήρια τῆς Ἀνδανίας. Ὑπὲρ αὐτῆς τῆς ἄποψης συγκλίνει, ὅμως, καὶ ἡ ἴδια ἡ ἐπιγραφὴ τῆς Ἀνδανίας, τὴν ὁποία θὰ ἐξετάσουμε ἐδῶ.

Τὰ στοιχεῖα ποὺ ἀκολουθοῦν βασίζονται σὲ ἀρχαῖο κείμενο, τὸ ὁποῖο παραλάβαμε ἀπὸ τὴν ἐνεπίγραφη αὐτὴ πλάκα, ποὺ βρέθηκε τὸ 1858 στὴν θέση Καμάρες ἢ Κεφαλόβρυσο ἢ Διβάρι τῆς Πολίχνης, στὸ χωριὸ Κωνσταντῖνοι τῆς Μεσσηνίας. Ἡ ἐπιγραφὴ ἀνακαλύφθηκε ὡς μέρος τῆς τοιχοποιίας τῆς ἐκκλησίας τῶν χριστιανικῶν ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης καὶ εἶναι γραμμένη –αὐτό, τουλάχιστον, βεβαιώνεται ἐπισήμως- σὲ δυὸ χωριστὲς ἀσβεστολιθικὲς πλάκες. Ὑπάρχει καὶ ἡ ἄλλη ἄποψη, φυσικά. Ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ ἦταν ἑνιαία καὶ διαχωρίστηκε, γιὰ εὐνοήτους λόγους, γιὰ νὰ «βοηθήσει» στὸ κτίσιμο τῆς ἐκκλησίας. Καὶ οἱ δυὸ πλάκες μαζῖ (διαστάσεων: 1,55 x 0,95 x 0,19), ὅπως εἶναι σήμερα, ζυγίζουν περίπου 400 κιλά.

Τὸ γεγονός, ὅμως, ὅτι ἡ Ἐπιγραφὴ διεσώθη, ἀκόμα καὶ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο, εἶναι τὸ μόνο πού μᾶς ἐνδιαφέρει, τελικά, καὶ εἶναι μεγάλη τύχη τὸ ὅτι τὸ κείμενό της βρίσκεται σήμερα στὴν διάθεση τοῦ ὁποιουδήποτε. Γιατὶ τὸ περιεχόμενο τῆς ἐπιγραφῆς αὐτῆς ἀποτελεῖ, μὲ δυὸ λόγια, τὸν Κανονισμὸ γιὰ τὴν τέλεση τῶν Μυστηρίων τῆς Ἀνδανίας. Ἡ ἐπιγραφὴ χρονολογεῖται ἀπὸ τὸ 92 π.α.χ.χ., ὅταν ὁ **Μνασίστρατος**, ὁ τότε ἄρχων τῆς πόλης, παραιτήθηκε καὶ παραχώρησε τὸ δικαίωμα τέλεσης τῶν Μυστηρίων στὴν ἴδια τὴν πόλη, στὸ Δῆμο τῆς Ἀνδανίας.

Τὸ κείμενο, βέβαια, δὲν μᾶς διαφωτίζει τόσο ὡς τὸ περιεχόμενο ἢ τὸ τυπικὸ τῶν μυστηριακῶν τελετῶν –ἂν καὶ ὑπάρχουν ὁρισμένες αἰχμὲς γιὰ τὸν προσεκτικὸ μελετητή- ὅσο ὡς πρὸς τὴν διοικητική, κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ διάσταση τῶν Μυστηρίων.

Νὰ ποῦμε ἐδῶ, λοιπόν, ὅτι τὸ ἱστορικὸ τῶν Μυστηρίων τῆς Ἀνδανίας ἔρχεται νὰ ἐπιβεβαιώσει, μὲ ἰδιαίτερα εὔγλωττο τρόπο, τὴν προαναφερθεῖσα σχέση ποὺ ὑπῆρχε ἀνάμεσα σὲ ὅλα τὰ Μυστήρια τὰ ὁποῖα ἐτελοῦντο ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ καὶ σὲ ὅλες τὶς περιοχές, ὅπου ὑπῆρχαν Ἕλληνες (ἀφοῦ ἡ κάθε περιοχὴ τελοῦσε πρὸς τιμὴν μιᾶς διαφορετικῆς ὄψης τοῦ Θείου, ὅπως εἴπαμε, καὶ ἀποτελοῦσαν ὅλες οἱ τελετὲς τοὺς κρίκους μιᾶς βαθιᾶς μυστηριακῆς γνώσης καὶ πρακτικῆς, ὁπότε δὲν μποροῦσε κανένα ἱερὸ νὰ ἐξαιρεθεῖ, γιατὶ τότε «ἔσπαγε» ἡ ἁλυσίδα τῆς συνολικῆς θρησκευτικῆς λειτουργίας). Ἐπίσης, τὸ ἱστορικό της Ἀνδανίας ἀποκαλύπτει καὶ τοὺς στενότατους δεσμοὺς ποὺ διατηροῦσαν οἱ ἱερεῖς τῶν Μυστηρίων μεταξύ τους, οἱ ὁποῖοι πιθανὸν νὰ εἶχαν μιὰ πανάρχαια κοινὴ προέλευση.

Ἐμεῖς ἐδῶ εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ ἐπικεντρωθοῦμε περισσότερο στὸ θεσμικὸ καὶ πολιτικὸ σκέλος τῶν Μυστηρίων βέβαια, ἀλλὰ θὰ προσπαθήσουμε, μέσῳ τῆς ἐπιγραφῆς, νὰ φωτίσουμε, ὅσο μποροῦμε, καὶ τὴν οὐσία τῶν Ἑλληνικῶν Μυστηρίων ἐν γένει, οὐσία ποὺ δὲν εἶχε σημασία μόνο γιὰ τὸν ἀτομικὸ ἐσωτερικὸ δρόμο ἑνὸς ἑκάστου, ὅπως ἀντιλαμβανόμαστε, δηλαδή, σήμερα τὴν ὅποια μυστηριακὴ ἔννοια κατὰ τὰ πρότυπα τῶν ἀνατολικῶν θρησκειῶν, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἴδια τὴν λειτουργία καὶ ὕπαρξη τῆς πόλης.

Μιὰ μικρὴ παρένθεση ἐδῶ, ποὺ θὰ μᾶς βοηθήσει ἰδιαίτερα στὴν συνέχεια τῆς ἔρευνάς μας. Εἴπαμε ὅτι τὰ Μυστήρια τῆς Ἀνδανίας θὰ πρέπει νὰ ξεκίνησαν περὶ τὸ 3.000 π.α.χ.χ. καὶ ἦταν ἐπικεντρωμένα στὶς Μεγάλες Θεές, δηλαδὴ στὴν Δήμητρα καὶ τὴν Περσεφόνη, ποὺ ἐδῶ ἐμφανίζεται μὲ τὴν ὀνομασία *Ἁγνὴ* – μιὰ ἄλλη ὄψη τῆς πάλι, παρθενικὴ καὶ διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ἔννοια τῆς Ἀριάδνης, τῆς λεπτῆς τέρψης, τῆς ψυχαγωγίας, ὅπως ἐτιμάτο ἡ Θεὰ στὴν Νάξο, δηλαδή.

Ἐκτός, ὅμως, ἀπὸ τὶς Μεγάλες Θεές, ἐδῶ, στὴν Ἀνδανία, λατρευόταν καὶ ὁ **Κάρνος** (Ἄρνος), ὁ **Κριὸς** –ἄρα, ἔχουμε καὶ ἀστρικὴ λατρεία, μέσω τοῦ ζωδίου τοῦ Κριοῦ- ἀπὸ τὸν ὁποῖον πῆρε καὶ τὸ ὄνομά του

Ἡ ἐνεπίγραφη πλάκα ἀνακαλύφθηκε τὸ 1858 ὡς μέρος τῆς τοιχοποιίας τῆς ἐκκλησίας τῶν χριστιανικῶν ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης στὴν θέση Καμάρες ἢ Κεφαλόβρυσο ἢ Διβάρι τῆς Πολίχνης, στὸ χωριὸ Κωνσταντῖνοι τῆς Μεσσηνίας. Τὸ περιεχόμενο τῆς ἐπιγραφῆς αὐτῆς ἀποτελεῖ, τὸν Κανονισμὸ γιὰ τὴν τέλεση τῶν Μυστηρίων τῆς Ἀνδανίας.

τὸ Καρνάσιον Ἄλσος, ὅπου ἐτελοῦντο τὰ Μυστήρια. Ἐπὶ πλέον, μετὰ τὴν ἔλευση τοῦ **Περιήρη**, γιοῦ τοῦ **Αἰόλου**, καθὼς καὶ τοῦ **Μελανέως**, ποὺ ἐθεωρεῖτο υἱὸς τοῦ Ἀπόλλωνος, προσετέθη στὴν μυστηριακὴ λατρεία τῆς Ἀνδανίας καὶ ἡ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἄρα, μὲ τὸ στοιχεῖο αὐτό, ἐπιβεβαιώνεται ὅτι οἱ ἀρχαιολόγοι λανθάνουν ὅταν λένε ὅτι στὸν Ναὸ τῆς Δήμητρας στὴν Νάξο ἀντικαταστάθηκε ἡ λατρεία τῶν Μεγάλων Θεῶν ἀπὸ τὴν λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνα καὶ ἐπιβεβαιωνόμαστε ὅτι ὑπῆρχε σὲ πολλοὺς τόπους Μυστηρίων ἡ συλλατρεία Δήμητρας, Κόρης καὶ Ἀπόλλωνος τελικά.

Τὰ Μυστήρια της Ἀνδανίας συνέχισαν ἀπρόσκοπτα τὴν λειτουργία τοὺς ἐπὶ δυὸ καὶ πλέον χιλιετίες, μέχρι τὸ 710 π.α.χ.χ., δηλαδὴ μέχρι τὴν περίοδο τῶν Μεσσηνιακῶν Πολέμων. Οἱ νικητὲς Σπαρτιάτες ἀπαγόρεψαν τὴν τέλεση τῶν Μυστηρίων, ἴσως ἐπειδὴ φοβόνταν ὅτι θὰ μποροῦσε ἡ Ἀνδανία, ὡς τόπος συγκέντρωσης τοῦ πλήθους τῶν θρησκευτῶν, νὰ ἀποτελέσει ἑστία ἐξέγερσης.

Οἱ ἱερεῖς τῶν Μυστηρίων ἀναγκάστηκαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν Ἀνδανία καί... ποῦ κατέφυγαν τότε; Στὴν Ἐλευσίνα. Ὅπου ἔγιναν ἄμεσα δεκτοὶ καὶ μάλιστα βρῆκαν στέγη ἐπὶ τέσσερις αἰῶνες, μέχρι τὸ 370 π.α.χ.χ., ὅταν ὁ **Ἐπαμεινώνδας** καὶ οἱ Θηβαῖοι, μετὰ τὴν μάχη τῶν Λεύκτρων μὲ τοὺς Σπαρτιάτες, ἐλευθέρωσαν τὴν Μεσσηνία. Ὄχι μόνο εἶχαν διατηρήσει, λοιπόν, οἱ ἱερεῖς τὴν ὀντότητά τους καὶ τὴν παράδοσή τους –ἡ ὁποία, προφανῶς, ἦταν κοινὴ μὲ τὴν τῶν Ἐλευσινίων γιὰ νὰ παραμένουν καὶ νὰ συλλειτουργοῦν μὲ τοὺς **Εὐμολπίδες** τῆς Ἐλευσίνας ἐπὶ τέσσερις αἰῶνες- ἀλλὰ καὶ τὸ ἴδιο τὸ τυπικὸ τῆς τελετῆς εἶχε διατηρηθεῖ, γι' αὐτὸ καὶ ἀναβίωσε ἀκέραιο στὴν Ἀνδανία τὸ 370, μὲ τὴν ἐπιστροφὴ τῶν ἱερέων. Κι αὐτὸ συνέβη ἐπιπροσθέτως καὶ γιατί ὁ παλαιὸς Μεσσήνιος ἥρωας **Ἀριστομένης** εἶχε φροντίσει ἐγκαίρως νὰ θάψει τὸ κείμενο τῆς τελετῆς, τὸ ὁποῖο εἶχε διασώσει σὲ μορφὴ λεπτῶν πλακῶν κασσιτέρου, τυλιγμένων σὲ κύλινδρο καὶ τοποθετημένων σὲ μιὰ χάλκινη ὑδρία. Οἱ ἱερεῖς, ὅταν ἐπέστρεψαν στὴν περιοχή, ἀντέγραψαν *«ἐς βίβλους»* (σὲ βιβλία) τὸ κείμενο αὐτὸ καὶ αὐτὰ ἀκριβῶς τὰ βιβλία ἦταν ποὺ παρέδωσε ὁ Μνασίστρατος τὸ 92 π.α.χ.χ. στὴν πόλη, ὅπως ἀναγράφεται καὶ στὴν ἐπιγραφὴ τὴν ὁποία θὰ ἐξετάσουμε καὶ ἡ ὁποία περιέχει 26 παραγράφους καὶ 192 στίχους.

Ἡ ἐπιγραφὴ ξεκινᾶ μὲ τοὺς ὅρκους ποὺ ὄφειλαν νὰ δώσουν ***οἱ ἱεροὶ*** καὶ ***οἱ ἱερὲς*** (δηλαδή, ἐκεῖνοι καὶ ἐκεῖνες ποὺ ὁρίζονταν κατ' ἔτος γιὰ νὰ λάβουν μέρος στὶς ἱεροπραξίες). Ὑπεύθυνος γιὰ τὴν σωστὴ ἀπόδοση τοῦ ὅρκου τῶν ἱερῶν ἦταν ὁ γραμματέας τῶν συνέδρων, κάτι σὰν τὸ σημερινὸ πρωθυπουργό, πρᾶγμα ποὺ καταδεικνύει ὅτι ἡ ἴδια ἡ πόλη ὄχι μόνο μετεῖχε ἐνεργὰ τῶν Μυστηρίων, ἀλλὰ θεωροῦσε τὴν λειτουργία τους καὶ τὴν ὀρθὴ τέλεσή τους οὐσιώδη πολιτειακὴ ὑποχρέωση. Ὁ γραμματέας ἦταν ὑπεύθυνος καὶ γιὰ τὴν ἀντικατάσταση κάποιου ἱεροῦ ἢ κάποιας ἱερῆς, σὲ περίπτωση ποὺ τὸ ἄτομο αὐτὸ ἦταν ἄρρωστο, γιατί μόνο αὐτὴ ἡ δικαιολογία ὑπῆρχε γιὰ κάποια πιθανὴ ἄρνηση στὴν συμμετοχή. Θὰ δοῦμε πιὸ κάτω ὅτι ἡ ἄρνηση συμμετοχῆς ἐπεφύλασσε ποινές, πρόστιμα καὶ τιμωρίες ἐξαιρετικὰ αὐστηρές.

Ὁ ὅρκος ποὺ ἔδιναν οἱ ἱεροὶ ἦταν ὁ ἑξῆς: *«Ὁρκίζομαι στοὺς Θεούς, τῶν ὁποίων τὰ Μυστήρια τελοῦνται, ὅτι θὰ καταβάλω κάθε προσπάθεια ὥστε νὰ ἐπιτελεστοῦν τὰ σχετικὰ μὲ τὶς τελετὲς μὲ κάθε θεοπρέπεια καὶ ὅπως ἀκριβῶς ὁρίζει τὸ δίκαιο καὶ οὔτε ἐγὼ θὰ κάνω κάτι ἄσχημο ἢ ἄδικο ποὺ θὰ καταλύει τὰ Μυστήρια, οὔτε καὶ θὰ ἐπιτρέψω νὰ πράξει κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο κάποιος ἄλλος, ἀλλὰ θὰ ἀκολουθήσω πιστὰ ὅσα εἶναι γεγραμμένα καὶ θὰ βάλω καὶ τὶς ἱερὲς καὶ τὸν ἱερέα νὰ ὁρκιστοῦν σύμφωνα μὲ τοὺς γραπτοὺς κανόνες. Ἐφ' ὅσον τηρήσω τὸν ὅρκο μου, τότε ἂς μου ἀποδοθοῦν τὰ πρέποντα πρὸς τοὺς εὐσεβεῖς, ἂν , ὅμως, φανῶ ἐπίορκος, ἂς λάβω τὰ ἀντίθετα»*.

Βλέπουμε, λοιπόν, ὅτι ὄχι μόνο ὑπῆρχε ἀπόλυτη αὐστηρότητα, προσοχὴ καὶ σοβαρότητα κατὰ τὴν τέλεση τῶν Μυστηρίων, ἀλλὰ ὑπῆρχαν ἐπὶ πλέον κανόνες καὶ γραπτὰ κείμενα, τὰ ὁποῖα ὅριζαν πῶς ἀκριβῶς ἔπρεπε νὰ γίνεται τὸ καθετὶ καὶ πόσο ἀνεπίτρεπτη ἦταν ἡ ὅποια αὐθαιρεσία ἢ παρέκκλιση ἀπὸ τὴν γραπτὴ (καὶ ὄχι προφορική, ὅπως μᾶς ἔχουν συνηθίσει νὰ νομίζουμε) παράδοση. Κι αὐτὸ ἦταν τὸ ὀρθό, βεβαίως, ἐπειδὴ τὰ Μυστήρια εἶχαν ὡς σκοπὸ τὴν εὐημερία τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς πόλης καὶ οἱ συγκεκριμένες τελετὲς ποὺ ἀποτελοῦσαν τὸ τυπικὸ εἶχαν δοκιμαστεῖ σὲ βάθος χρόνου καὶ λειτουργοῦσαν ἐπὶ χιλιάδες χρόνια. Ἄρα, δὲν ἔπρεπε, γιὰ κανένα λόγο, νὰ ἀλλαχθοῦν, ἐπειδὴ τότε, τὰ ἀποτελέσματα μπορεῖ νὰ ἦταν ἀπρόσμενα. Ὅσο γιὰ τὴν τιμωρία ποὺ

ἐπιβαλλόταν στοὺς ἐπίορκους, ἡ ἐπιγραφὴ δὲν τὴν ἀναφέρει. Ἀναφέρει, ὅμως, ὅτι κάποιος μποροῦσε νὰ ἀρνηθεῖ τὸ ρόλο τοῦ ἱεροῦ, ἀλλὰ τότε ὄφειλε νὰ καταβάλει πρόστιμο 1.000 δραχμῶν, δηλαδὴ ἕνα πολὺ μεγάλο ποσὸ γιὰ τὴν ἐποχή, ἂν ὑπολογίσει κανεὶς ὅτι πλούσιος ἐθεωρεῖτο ὅποιος εἶχε ἀπὸ ἕνα τάλαντο καὶ πλέον (ἕνα τάλαντο: 6.000 δραχμές). τὴν θέση τοῦ ἀρνητῆ ἱεροῦ ἔπαιρνε τότε κάποιος ἄλλος ἀπὸ τὴν φυλή του μὲ κλήρωση. Κανεὶς δὲν ἐξαιροῦνταν, λοιπόν, ἀπὸ τὴν ἱερατικὴ τιμή, ἀλλὰ μὲ μιὰ διαφορά. Δὲν ἔκανε ὅ,τι ἤθελε, ὑπῆρχαν μιὰ σειρὰ ἀπὸ ἀνώτερους τακτικοὺς ἱερεῖς καὶ ἀξιωματούχους, ποὺ ὅριζαν ὅλα ὅσα ὄφειλε νὰ ἐπιτελέσει ὁ κληρωτὸς ἱερός. Εἶναι πολὺ σημαντικὲς αὐτὲς οἱ πληροφορίες, ἐπειδὴ πολλὰ ἀκούγονται καὶ λέγονται σήμερα, καὶ εἰδικὰ σὲ σχέση μὲ τὴν κλήρωση -ὅπου ἐδῶ ξεκαθαρίζεται ὅτι ὁ κλῆρος σὲ τιμοῦσε καὶ σὲ προέκρινε ἀσχέτως καταγωγῆς ἢ οἰκονομικῆς κατάστασης, ἀλλὰ δὲν σὲ καθιστοῦσε φορέα αὐθαιρεσίας. Ἐπὶ πλέον, πολλὰ ξεκαθαρίζονται σχετικὰ καὶ μὲ τὰ δικαιώματα καὶ τὶς ὑποχρεώσεις τοῦ πολίτη. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι σαφής: κανεὶς δὲν μποροῦσε νὰ ἰδιωτεύει ἀδιαφορώντας γιὰ τὰ κοινὰ καὶ κανεὶς δὲν μποροῦσε ἀτιμωρητὶ νὰ ἀρνηθεῖ τὴν ἰδιότητα τοῦ ἐνεργοῦ πολίτη. Στὴν Ἑλληνικὴ Ἀρχαιότητα, λοιπὸν –ἀκόμα καὶ κατὰ τὴν Ρωμαϊκὴ κυριαρχία, ἀφοῦ ἀπὸ τότε χρονολογεῖται ἡ ἐπιγραφή- ὁ πολίτης δὲν ἦταν ἕνα ἄβουλο πιόνι, ἀλλὰ ἕνα ζωντανό, ἐνεργὸ καὶ ἀπαραίτητο κύτταρο τῆς πόλης, ποὺ δὲ δικαιοῦταν νὰ ἀρνηθεῖ τὴν συμμετοχή του στὰ κοινά.

Ἡ ἐπιγραφὴ συνεχίζει μὲ τὸν ὅρκο τῶν ἱερῶν γυναικῶν, τὶς ὁποῖες ὅρκιζαν οἱ ἱεροὶ τὴν προηγουμένη τῶν Μυστηρίων, μὲ τὸν ἴδιο ἀκριβῶς ὅρκο, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν προσθήκη: «*Ἡ συμβίωσή μου μὲ τὸν ἄνδρα μου θὰ εἶναι ὅσια καὶ δίκαιη*». Εἶχε τεράστια σημασία τὸ ἦθος καὶ ἡ συμπεριφορὰ τοῦ ἀνθρώπου ποὺ θὰ ἄγγιζε τὰ ἱερὰ καὶ δὲν ἐπιτρεπόταν νὰ τὰ πλησιάσει κάποιος ἀνήθικος ἢ ἔκφυλος, σὲ καμμία περίπτωση. Ἡ ἄρνηση κάποιας γυναίκας νὰ γίνει ἱερή, σήμαινε καὶ γιὰ ἐκείνην τὸ ἴδιο πρόστιμο, ἐνῷ τῆς ἀπαγορευόταν πλέον ρητῶς καὶ διὰ ζωῆς ἡ ὁποιαδήποτε συμμετοχὴ ἢ παρουσία στὰ Μυστήρια. Οἱ νόμοι, ὅπως βλέπουμε, ἦταν αὐστηροὶ καὶ ἔτσι ἔπρεπε νὰ εἶναι.

Ἀμέσως μετά, στὴν ἐπιγραφὴ γίνεται ἀναφορὰ γιὰ τὴν ***κάμπτρα*** (εἶδος κιβωτίου, ποὺ δὲν ξέρουμε τί περιεῖχε, ἀφοῦ γενικὰ στὸ κείμενο δὲν ἀποκαλύπτεται τίποτε σχεδὸν γιὰ τὸ περιεχόμενο τῶν τελετῶν, πέρα ἀπὸ τὰ διαδικαστικά) καὶ γιὰ τὰ βιβλία (τὰ ἱερὰ κείμενα), τὰ ὁποῖα εἶχε παραδώσει ὁ Μνασίστρατος στοὺς ἱερεῖς. Τὰ κείμενα αὐτά, κάθε φορά, τὰ παρέδιδαν στοὺς ὁρισμένους γιὰ νὰ τελέσουν τὴν συγκεκριμένη χρονιά. Οὔτε αὐτὰ ἦταν, ὅπως βλέπουμε, ἰδιοκτησία κανενὸς κρατικοδίαιτου ἱερατείου, ἀλλὰ ἀνῆκαν στὴν πόλη, καὶ τὰ χρησιμοποιοῦσαν οἱ ἑκάστοτε διορισμένοι ἱεροὶ καὶ ἱερές.

Ἡ ἐπιγραφὴ συνεχίζει μὲ τὰ στεφάνια καὶ τὸν ἱματισμὸ ποὺ εἶχαν ὑποχρέωση νὰ φοροῦν οἱ ἱεροὶ καὶ οἱ ἱερές, πού, ὅπως θὰ διαπιστώσουμε, ὄφειλαν νὰ ἔχουν ἐμφάνιση λιτή, ἀπέριττη, σοβαρὴ καὶ καθόλου ἐξεζητημένη, σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς ἱερεῖς ἄλλων θρησκειῶν –καὶ δὴ τῶν ἀνατολικῶν, καθὼς καὶ πολλῶν σημερινῶν- ποὺ ἐμφανίζονται βαρυφορτωμένοι ἀπὸ κοσμήματα τὴν ὥρα ποὺ καλοῦνται νὰ ἐπιτελέσουν τὸ ἱερό τους καθῆκον.

Οἱ ἱεροὶ καὶ οἱ ἱερές, κατὰ πρῶτον, φοροῦσαν ἕναν ἁπλὸ λευκὸ πίλο (κάλυμμα τῆς κεφαλῆς ἢ σκουφὶ ἀπὸ τσόχα). Μόνο οἱ πρωτομύσται (αὐτοὶ ποὺ μυοῦνταν τὴν συγκεκριμένη χρονιὰ γιὰ πρώτη φορά) ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ φοροῦν *«στλεγγίδα»*. Γνωρίζουμε ὅτι ἡ στλεγγίδα ἦταν ἕνα εἶδος ξύστρας ποὺ χρησιμοποιοῦσαν οἱ ἀρχαῖοι στὸ μπάνιο τους γιὰ νὰ καθαριστοῦν. Ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴ τῆς Ἀνδανίας, μαθαίνουμε ὅτι ὑπῆρχε καὶ στλεγγίδα γιὰ τὸ κεφάλι, προφανῶς γιὰ νὰ συγκρατεῖ τὰ μαλλιὰ σὰν πιάστρα. Ἀλλὰ καὶ οἱ πρωτομύσται, μόλις οἱ ἱεροὶ τοὺς ἔδιναν τὸ παράγγελμα (μετὰ τὴν πρώτη μύηση, προφανῶς), ἄφηναν κάτω αὐτὴ τὴν στλεγγίδα καὶ φοροῦσαν δάφνινο στεφάνι. Ὅπως διαπιστώνουμε, τὰ στεφάνια στὰ Μυστήρια τῆς Ἀνδανίας ἦταν ἀπὸ δάφνη, ἐνῷ στὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια κυρίαρχο φυτὸ ἦταν ἡ μυρτιά, μὲ τὴν ὁποία στεφανώνονταν καὶ οἱ ἀξιωματοῦχοι τῆς πόλης τῶν Ἀθηνῶν σὲ ὅλες τὶς ἐπίσημες ἐκδηλώσεις καὶ ἐκτὸς Μυστηρίων. Ἦταν αὐτὸ ποὺ εἴπαμε παραπάνω: ὅτι ὁ κάθε τόπος τῆς Ἑλλάδας ὅπου τελοῦνταν Μυστήρια ἐρχόταν μὲ τὸ τελετουργικό του νὰ καλύψει μιὰ διαφορετικὴ ὄψη, μιὰ ξεχωριστὴ ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ μυρτιὰ εἶναι ἱερὸ φυτὸ τῆς Θεᾶς Ἀφροδίτης, ἐπειδὴ κρύφτηκε πίσω ἀπὸ μυρτιὲς γιὰ νὰ κρύψει τὴν γύμνια της, ἀφότου ἀναδύθηκε ἀπὸ τὴν θάλασσα

καὶ βγῆκε στὴν στεριά, στὴν Πάφο τῆς Κύπρου. Ἄρα, ἡ μύηση τῶν Ἐλευσινίων σχετίζεται καὶ μὲ τὴν Ἀφροδίτη (μπορεῖτε νὰ βρεῖτε σχετικὰ στοιχεῖα στὴν *«Μύηση τοῦ Διαγόρα»*, τὸ κείμενο ἀπὸ ἕναν αἰγυπτιακὸ πάπυρο ποὺ ἀναφέρεται στὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια), ἐνῷ ἡ μύηση στὴν Ἀνδανία σχετίζεται κυρίως μὲ τὸν Ἀπόλλωνα. Ἀλλὰ ἀρκετὰ μὲ αὐτά, περισσότερα δὲν ἐπιτρέπεται, οὕτως ἢ ἄλλως, νὰ λέγονται...

Ἐπιστρέφουμε στὰ περὶ τοῦ ἱματισμοῦ τῶν ἱερῶν καὶ διαβάζουμε στὴν ἐπιγραφὴ ὅτι οἱ ἱεροὶ καὶ οἱ ἱερεῖς ἦταν ὅλοι ντυμένοι στὰ λευκὰ καὶ «ἀνυπόδετοι», ξυπόλητοι. Οἱ γυναῖκες δὲν ἐπιτρεπόταν νὰ φοροῦν διαφανῆ ροῦχα, μὲ φανταχτερὰ καὶ μεγάλα σειρήτια, ἐνῷ ἡ ὅλη ἐνδυμασία δὲν ἔπρεπε νὰ εἶναι οὔτε ἀκριβὴ οὔτε νὰ ἔχει κάτι τὸ βαρύτιμο πάνω της. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἔρχεται καὶ μιὰ εὐχάριστη ἔκπληξη, ἐπειδὴ δὲν γίνεται μόνο ἀναλυτικὴ περιγραφὴ τῆς ἐνδυμασίας καὶ τῶν διαφορῶν τοῦ ἱματισμοῦ μεταξὺ τῶν παντρεμένων καὶ τῶν ἀνύπαντρων γυναικῶν (γιατὶ καὶ οἱ ἀνύπαντρες μετεῖχαν ἐξ ἴσου τῶν Μυστηρίων), ἀλλὰ δίδονται ἐπὶ πλέον ὁδηγίες γιὰ τὸ πῶς θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ντυμένες οἱ δοῦλες, οἱ ὁποῖες εἶχαν ἴσο δικαίωμα νὰ λάβουν μέρος στὰ Μυστήρια, ὅπως καὶ οἱ δοῦλοι ἄλλωστε, ποὺ ἐπίσης μετεῖχαν τῶν τελετῶν. Καὶ αὐτὸ μεσούσης τῆς Ρωμαϊκῆς κυριαρχίας, ὅπου ὁ δοῦλος θεωροῦνταν ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους ὡς *«res»*: πρᾶγμα. Βλέπουμε ὅτι αὐτὸ δὲν ἴσχυε γιὰ τοὺς Ἕλληνες καὶ οἱ δοῦλοι μετεῖχαν τῶν ἱερῶν Μυστηρίων, ἐνῷ εἶχαν καὶ τὴν εὐκαιρία, ὅπως ἀναφέρεται σὲ ἄλλο σημεῖο στὴν ἐπιγραφή, νὰ προσφύγουν σὲ ἕναν ὁρισμένο τόπο ἐντὸς τῶν ἱερῶν καὶ τῶν ναῶν, νὰ ζητήσουν ἄσυλο καὶ νὰ αἰτηθοῦν ἄλλον κύριο. Τότε, τὸ συμβούλιο τῶν ἱερῶν ἐξέταζε τὴν περίπτωση καὶ ἂν ἀποδεικνυόταν ὅτι ὁ δοῦλος εἶχε δίκιο καὶ κακοποιοῦταν ἀπὸ τὸν κύριό του, τότε ὁριζόταν νὰ ἀλλάξει κατοικία καὶ κύριο.

Βέβαια, ἡ ἄρνηση ἑνὸς δούλου νὰ μετέχει τῶν Μυστηρίων ἢ ἕνα ἐνδεχόμενο παράπτωμα ἢ ἀνυπακοή του ὡς συμμετέχοντος κατὰ τὴν τέλεσή τους τιμωροῦνταν αὐστηρότατα καὶ ἐδῶ ὑπῆρχε ἐπὶ πλέον καὶ ραβδισμὸς (μαστίγωμα) ὡς ποινή, ἐνῷ σὲ ὁρισμένες περιπτώσεις, ὁ κύριος ἀναγκαζόταν νὰ καταβάλει ἐπὶ πλέον πρόστιμο γιὰ τὴν συμπεριφορὰ τοῦ δούλου του, ἂν τὸ παράπτωμα ἦταν βαρύ, ὅπως μᾶς διαφωτίζει ἡ ἐπιγραφή. Καταλαβαίνουμε ὅτι ὁ δύστυχος δοῦλος δὲ θὰ γλίτωνε μόνο μὲ τὸ «ἐπίσημο» ράβδισμα, γιατὶ σίγουρα ὁ κύριος ποὺ θὰ καλοῦταν νὰ πληρώσει, θὰ πρέπει νὰ ἔπνεε μένεα στὴν συνέχεια ἐναντίον του. Κάθε φτωχὸς κι ἡ μοῖρα του, νὰ τὸ ποῦμε κι αὐτό... Ὅμως, ὑπάρχει καὶ ἡ ἄλλη ὄψη: μὲ τόσο αὐστηρὲς ποινές, δύσκολα θὰ σκεφτόταν κάποιος νὰ παρασπονδήσει καὶ νὰ ἀθετήσει τὸν ὅρκο του, ὁπότε ὁ ἱερατικὸς σκοπὸς ἐπιτελοῦταν στὸ ἀκέραιο –γιατὶ αὐτὸ ἦταν τὸ ζητούμενο!

Καὶ γιὰ νὰ ὁλοκληρώσουμε μὲ τὸ θέμα τῆς ἐμφάνισης, οἱ ἱερές, οἱ ὁποῖες ἐλέγχονταν ἀπὸ τὸν γυναικονόμο (ἕναν ἀξιωματοῦχο ἐπιφορτισμένο ἀκριβῶς μὲ τὸ συγκεκριμένο καθῆκον, τὸν ὁποῖο ὅρκιζαν οἱ ἱεροί), ἀπαγορευόταν ἐπὶ πλέον νὰ φοροῦν ὁποιοδήποτε κόσμημα, νὰ εἶναι βαμμένες ἢ νὰ ἔχουν βάλει πούδρα, νὰ φοροῦν κορδέλες καὶ νὰ στολίζουν τὰ μαλλιά τους, ἐνῷ μιὰ ἐξαίρεση γινόταν μόνο γιὰ τὰ παπούτσια. Θὰ μποροῦσαν νὰ φοροῦν παπούτσια μόνο ἐὰν ἦταν φτιαγμένα ἀπὸ τσόχα ἢ ἀπὸ δέρμα θυσιασμένου ζώου, κι αὐτὸ γιατὶ μόνο αὐτὰ τὰ ὑλικὰ δὲν «ἐνοχλοῦσαν» τὴν οὐσία τῆς τελετῆς καὶ δὲν ἐμπόδιζαν τὴν ἀπρόσκοπτη ροὴ τῆς θείας ἐνέργειας, τὸ πρῶτο κρινόμενο γενικὰ ὡς κατάλληλο (βλ. πιὸ πάνω καὶ πίλος ἀπὸ τσόχα), τὸ δεύτερο ὡς καθαγιασμένο. Μὲ δυὸ λόγια, κανεὶς δὲ μετεῖχε τῶν Μυστηρίων γιὰ νὰ ἐπιδειχθεῖ, οἱ τελετὲς δὲν ἦταν πασαρέλα, νυμφοπάζαρο ἢ πανηγύρι σύγχρονου τύπου, ὅπου ὅλοι ντύνονται ὡς... λατέρνες γιὰ νὰ φανοῦν, ἀλλὰ εἶχαν σκοπὸ αὐστηρὰ –αὐστηρότατα- ἱερὸ καὶ μεθεκτικό. Ἐπεδίωκαν τὴν ἐπενέργεια τοῦ Θείου ἐπὶ τοῦ θνητοῦ καὶ τίποτε πέραν αὐτοῦ.

Στὴν ἐπιγραφή, περιγράφεται καὶ ἡ πομπὴ τῶν Μυστηρίων, ὅπου καὶ ἐδῶ ἀναφέρεται λεπτομερῶς ἡ σειρά, ἡ ἀλληλουχία στοὺς συμμετέχοντες, ἡ ὁποία ἔπρεπε νὰ ἀκολουθηθεῖ, δηλαδή: μπροστὰ μπροστά, ὁ Μνασίστρατος (ἢ ὁποιος ἄλλος ἦταν ὁ ἑκάστοτε ἐπὶ κεφαλῆς τῆς πόλης). Ἀμέσως μετά, ὁ *ἱερέας* καὶ ἡ *ἱέρεια* τῶν Θεῶν πρὸς τιμὴν τῶν ὁποίων ἐτελοῦντο τὰ Μυστήρια. Στὸ κείμενο ἀναφέρονται ἀκριβῶς ἔτσι, ὡς ἱερεὺς καὶ ἱέρεια, σὲ ἀντιδιαστολὴ μὲ τοὺς ἱεροὺς καὶ τὶς ἱερές. Οἱ δύο αὐτοὶ ἱερεῖς ἦταν μόνιμοι, λοιπόν, καὶ προκαλεῖ ἐντύπωση ὅτι δὲν ἔφεραν κανέναν τίτλο (πρωθιερεύς, ἀρχιερεύς, πρωθιέρεια κ.λπ.), μιὰ πολὺ σημαντικὴ ἐπίσης πληροφορία, ποὺ καταδεικνύει ὅτι δὲν

θεωροῦνταν ὡς ὑπέρτεροι τῶν ὑπολοίπων, δὲν ἀποτελοῦσαν ἱερατεῖο μὲ τίτλους καὶ εἰδικὰ προνόμια ἀνάμεσα στοὺς πολίτες, καὶ ἡ μόνη τιμὴ ποὺ τοὺς ἔκαναν ἦταν ὅτι ἀκολουθοῦσαν τὴν πομπὴ ἀμέσως μετὰ τὸν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς πόλης. Αὐτὸ ποὺ διακρίνουμε σ' ὅλο τὸ κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι, γενικά, ἡ μεγάλη σημασία ποὺ δινόταν στὴν εὐσέβεια, τὴν σεμνότητα, τὴν ἱερότητα, ἀλλὰ καὶ ὁ τονισμὸς τῆς ἔννοιας τῆς Δημοκρατίας καὶ τῆς ἰσότητας ἀνάμεσα στοὺς πολίτες. Μιὰ ἔνθεη Δημοκρατία ἀπέναντι στὴν σημερινὴ ἀθεϊστικὴ Τεχνοκρατία. Μιὰ ἔνθεη Δημοκρατία τῆς πόλης τῆς Ἀνδανίας, ὅπου ὄχι μόνο οἱ θεσμοὶ λειτουργοῦσαν ἐλεύθεροι, ἀλλὰ οἱ πολίτες ἀγνοοῦσαν ἐπὶ πλέον ἐπιδεικτικὰ καὶ «κατήγγειλαν» ἀνοικτὰ ἀκόμη καὶ τὸν ἐπικυρίαρχο, τὴν Ρώμη, ἀφοῦ ἡ ἐπιγραφὴ ἀναφέρει ὡς χρονολογία τὸ ἔτος 55 (δηλαδή, τὸ 55ο ἔτος ἀπὸ τότε ποὺ εἶχε καταστραφεῖ ἡ Κόρινθος ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους καὶ ποὺ γιὰ μᾶς ἀντιστοιχεῖ στὸ 146 π.α.χ.χ., ὁπότε ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι τοῦ 91 π.α.χ.χ. > 146 – 55). Γιατί, βεβαίως, δείχνει θαρρετὴ στάση ἐλευθέρων ἀνθρώπων ἡ ἐπιλογὴ τῆς καταστροφῆς μιᾶς ἑλληνίδας πόλης ἀπὸ τὸν Ρωμαῖο κατακτητὴ ὡς νέου χρονικοῦ ὁροσήμου, ἀπὸ τὴν στιγμὴ μάλιστα ποὺ ἐπισήμως ἡ χρονολογία ἦταν τότε: ἀπὸ κτίσεως Ρώμης. Μερικὰ μαθήματά μας κάνουν καλό, ἂν συγκρίνουμε ἑαυτοὺς μὲ ἐκείνους. Ἂς ἀφήσουμε, ὅμως, ἐπὶ τοῦ παρόντος τὰ τῆς ὀσφυοκαμψίας μας καὶ ἂς προχωρήσουμε στὰ τῆς ἐπιγραφῆς.

Πίσω ἀπὸ τὸν ἱερέα καὶ τὴν ἱέρεια, ἀκολουθοῦσαν ὁ *ἀγωνοθέτης* (ὁπότε καταλαβαίνουμε ὅτι γίνονταν καὶ ἀγῶνες στὰ πλαίσια τῶν Μυστηρίων, ἕνας ἱεροπρακτικὸς συνδυασμὸς ποὺ ἀπεκαλύφθη, ὅπως εἴδαμε, καὶ σὲ σχέση μὲ τοὺς Ὀλυμπιακοὺς Ἀγῶνες), οἱ *ἱεροθύτες* (οἱ ἱερεῖς ποὺ τελοῦσαν τὶς θυσίες) καὶ οἱ *αὐλητές*. Ἰσότιμοι, λοιπόν, μὲ τοὺς ἱερεῖς, οἱ μουσικοί, οἱ θεράποντες τῶν Μουσῶν. Πολὺ σημαντικὸ αὐτὸ γιὰ μιὰ πόλη ποὺ εἶναι καὶ ἐπιμένει νὰ παραμείνει πολιτισμένη.

Ἔπειτα ἀπ' ὅλους αὐτούς, ἔρχονταν πρῶτες οἱ παρθένες –ποὺ ἀκόμη καὶ ἡ σειρὰ μὲ τὴν ὁποία θὰ ἀκολουθοῦσε τὴν πομπὴ ἡ καθεμία ἀποφασιζόταν μὲ κλῆρο. Οἱ παρθένες ἔσερναν καὶ τὰ ἅρματα πάνω στὰ ὁποῖα ἦταν οἱ ἱερὲς κίστεις ποὺ ἐμπεριεῖχαν ***«τὰ ἱερὰ μυστικά»***, ὅπως ἀναφέρεται στὸ κείμενο. Ποιὰ ἦταν αὐτὰ τὰ μυστικά; Δὲ θὰ τὸ μάθουμε ποτέ...

Ὕστερα, ἐρχόταν ἡ *«θοιναρμόστρια»*, ἡ ὑπεύθυνη γιὰ τὸ ἱερὸ δεῖπνο τῆς Θεᾶς Δήμητρας, μαζὶ μὲ τὶς ὑποθοιναρμόστριες, τὶς βοηθούς της, στὴν συνέχεια ἐρχόταν ἡ ἱέρεια τοῦ ναοῦ τῆς Δήμητρας –καὶ ἀπὸ ἐδῶ καταλαβαίνουμε ὅτι ἦταν διαφορετικοὶ αὐτοὶ οἱ πρῶτοι ἱερεῖς, τὸ ζεῦγος τῶν ἱερέων ποὺ ἀσχολοῦνταν μὲ ὅλους τους Θεοὺς τῶν Μυστηρίων, καὶ διαφορετικοί/ὲς οἱ ἱερεῖς/ὲς τοῦ κάθε Θεοῦ ἢ τῆς κάθε Θεᾶς. Ὅπως πληροφορούμαστε ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή, ὁ ναὸς τῆς Δήμητρας βρισκόταν στὸν ἱππόδρομο τῆς πόλης, ἄρα ἐδῶ διαφαίνεται ἴσως καὶ μιὰ σχέση μὲ τὸν Ποσειδώνα (ἱερεῖο του ὁ ἵππος), καὶ ἄρα ἔχουμε μιὰ διασύνδεση καὶ μὲ τὰ Μυστήρια της Δεσποίνης στὴν Λυκόσουρα (τὰ συναντήσαμε πιὸ πάνω) ἢ ἀκόμη, κάποιους δεσμοὺς καὶ μὲ τὴν **Ἱππία Ἀθηνᾶ** τῆς πόλης τῶν Ἀθηνῶν.

Μαζὶ μὲ τὴν ἱέρεια τῆς Δήμητρας, ἡ ἐπιγραφὴ μᾶς διαφωτίζει πῶς συμπορευόταν καὶ ἡ ἱέρεια τοῦ Ναοῦ τῆς Θεᾶς Δήμητρας στὴν Αἴγιλα, τὴν πολίχνη ἐκείνη τῆς Λακωνίας τὴν ὁποία προαναφέραμε καὶ ποὺ βρισκόταν στὸ Ταίναρο, ὁπότε, εἶναι σαφὲς ὅτι στὰ Μυστήρια λάμβαναν μέρος μόνιμα κάποιοι ἱερεῖς ἀπὸ ἄλλες πόλεις.

Μετὰ τὶς ἱέρειες τῆς Δήμητρας, ἔρχονταν οἱ ἱερὲς (οἱ παντρεμένες) καὶ μετὰ οἱ ἱεροί, ὅλοι μὲ τὴν σειρὰ ποὺ εἶχε ὁρίσει ἡ κλήρωση. Τέλος, τὴν πομπὴ ἀκολουθοῦσαν καὶ τὰ «θύματα», δηλαδὴ τὰ ζῶα ποὺ προορίζονταν γιὰ τὶς θυσίες: ἑτοιμόγεννη γουρούνα γιὰ τὴν Δήμητρα, κριάρι γιὰ τὸν **Ἑρμῆ** (ἄρα, τῶν Μυστηρίων τῆς Ἀνδανίας μετεῖχε καὶ ὁ Ἑρμῆς καὶ ἴσως νὰ προσελάμβανε ἐδῶ τὴν ἰδιότητα τοῦ **Ἰάκχου**, ἀφοῦ στὴν Ἁγνὴ / Περσεφόνη, θυσίαζαν προβατίνα), μικρὴ γουρουνίτσα στοὺς Μεγάλους Θεοὺς (Κάβειροι; Πιθανόν) καὶ τέλος, κάπρο στὸν **Κάρνειο Ἀπόλλωνα**, κάτι πολὺ ἰδιαίτερο, ἀφοῦ δὲν ἦταν συνηθισμένο αὐτὸ τὸ ἱερεῖο γιὰ τὸν Ἀπόλλωνα. Οὔτε ἀκόμη καὶ σὲ σχέση μὲ τὴν ταύτισή του μὲ τὸν Κάρνειο Κριὸ (ἢ μὲ τὸν **Κάρνο Οἰκέτα** τῶν Λακώνων, κατὰ μιὰ ἄλλη ἐκδοχή, ἕναν πανάρχαιο, δηλαδή, Θεὸ τῶν Λακώνων), ἀφοῦ καὶ πρὸς τιμὴ τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ θυσίαζαν ἐπίσης κριό. Ἄρα, ἴσως ὑποκρύπτεται ἐδῶ μιὰ ἰδιαίτερη ἀπολλώνια λατρεία, χαρακτηριστικὴ τῶν Μυστηρίων τῆς Ἀνδανίας.

Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν συνέχεια ἀναφέρεται σὲ ἄλλα ζητήματα καὶ μᾶς μεταφέρει ὅτι αὐστηρότητα δὲν ὑπῆρχε μόνο στὸ ζήτημα

τῆς ἐνδυμασίας, ἀλλὰ καὶ στὸ στήσιμο τῶν σκηνῶν, ποὺ ἔπρεπε νὰ εἶναι λιτές, χωρὶς ἐκτεταμένα παραπετάσματα, χωρὶς κρεβάτια ἐντός τους, ἐνῷ ἀπαγορευόταν νὰ στηθοῦν σὲ ἕνα συγκεκριμένο περιχαραγμένο ἀπὸ τοὺς ἱεροὺς χῶρο, στὸν ὁποῖο ἀπαγορευόταν ἐπὶ πλέον νὰ εἰσέλθει καὶ ὁ κάθε ἀμύητος. Ἀναφαίνεται, λοιπόν, ἐδῶ ἡ πιθανὴ τήρηση σιγῆς στὰ Μυστήρια τῆς Ἀνδανίας καὶ ἡ ἀπόκρυψη τῶν ἱερῶν μυστικῶν ἀπὸ ὁποιονδήποτε «βέβηλο», ὅπως γινόταν καὶ στὴν Ἐλευσίνα. Ἀλλὰ καὶ ὁ μυημένος ποὺ θὰ εἰσερχόταν ἐκεῖ, στὸν περιχαραγμένο χῶρο, ἔπρεπε νὰ ἔχει πρῶτα καθαρθεῖ καὶ τοῦ ἔλεγαν τί δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχει ἐπάνω του (δυστυχῶς, ἡ ἐπιγραφὴ δὲν μᾶς διαφωτίζει περισσότερο σχετικὰ μὲ τὸ τί ἀπαγορευόταν νὰ φέρει ἐπάνω του καὶ τί ὄχι). Βέβαια, γνωρίζουμε ἀπὸ τὸν Πλούταρχο ὅτι στοὺς Δελφοὺς π.χ. ἀπαγορευόταν νὰ εἰσέλθει κανεὶς μὲ ὁπλισμό. Πάντως, γιὰ νὰ ἐπιστρέψουμε στὰ περὶ τῆς Ἀνδανίας, διευκρινίζεται ὅτι κανεὶς ἀπὸ τοὺς συμμετέχοντες καὶ τοὺς διαμένοντες στὶς σκηνὲς δὲν ἐπιτρεπόταν νὰ ἔχει μαζί του «ἀργυρώματα» μεγαλύτερης ἀξίας ἀπὸ τριακόσιες δραχμὲς καὶ τὸ ἐπὶ πλέον ποσὸν γινόταν ἀμέσως ἀντικείμενο κατάσχεσης πρὸς χάριν τῶν ἱερῶν. Τέλος, γράφεται ὅτι ἔβαζαν παντοῦ «ὑδράνας», δηλαδὴ ἀγγεῖα μὲ καθαρτήριον ὕδωρ.

Ἰδιαίτερα σημαντικὸ ζήτημα θεωρεῖται ἡ στάση τὴν ὁποία ὄφειλαν νὰ τηροῦν, ἀνὰ πᾶσα στιγμή, οἱ μετέχοντες τῶν Μυστηρίων, ποὺ ἂν δὲν ἐπεδείκνυαν τὸν δέοντα σεβασμό, τιμωροῦνταν σκληρὰ καὶ ἀποκλείονταν διὰ παντὸς τῶν Μυστηρίων στὸ μέλλον. Διαβάζουμε στὴν ἐπιγραφή: *«Ἀκοσμούντων* (περὶ αὐτῶν ποὺ δὲ φέρονται μὲ κοσμιότητα): *Ὅταν τελοῦνται οἱ θυσίες καὶ τὰ Μυστήρια, ὅλοι ὀφείλουν νὰ σιγοῦν εὐλαβῶς καὶ νὰ ἀκοῦνε ὅσα παραγγέλλονται. Αὐτὸν δὲ ποὺ δὲν πειθαρχεῖ ἢ δὲ συμπεριφέρεται εὐπρεπῶς πρὸς τὸ Θεῖον, νὰ τὸν μαστιγώνουν οἱ ἱεροὶ καὶ νὰ τὸν ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὰ Μυστήρια».*

Τὴν τρομερὴ αὐτὴ τιμωρία ἀναλάμβανε κάποιος ἀπὸ τοὺς εἴκοσι ραβδοφόρους, οἱ ὁποῖοι ἐπιλέγονταν ἀνάμεσα στοὺς ἱεροὺς –ἄρα, καταλαβαίνουμε ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἱερῶν, ποὺ δὲν ἀναφέρεται στὴν ἐπιγραφή, θὰ πρέπει νὰ ἦταν μεγάλος, ὁπότε ὑπῆρχε καὶ μιὰ γενικώτερη ἀποδοχὴ τῆς ἐνοχῆς κάποιου, ἀφοῦ τόσοι πολλοὶ συναποφάσιζαν περὶ αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἱερεῖς ἐλέγχονταν ἀπὸ τοὺς ἐπιτελεῖς καὶ ἐπόπτες τῶν Μυστηρίων, τοῦ ὁποίους ὅριζαν οἱ ἄρχοντες τῆς πόλης, καὶ ἂν κάποιος ἀποδεικνυόταν ὅτι δὲ συμπεριφερόταν εὐπρεπῶς ἢ ἔκανε ἀδικίες –τονίζεται αὐτὸ ἰδιαίτερα- τότε, περνοῦσε ἀπὸ κρίση, τὴν ὁποία ἀναλάμβαναν οἱ ὑπόλοιποι ἱεροὶ καὶ ἀπομακρυνόταν τῶν Μυστηρίων σὲ περίπτωση καταδίκης του. Βέβαια, ὅλα αὐτὰ γίνονταν ἄμεσα καὶ δὲν ἀφηνόταν ἡ κρίση γιὰ κάποιο μελλοντικὸ χρόνο, ὅπως γίνεται σήμερα μὲ τὰ γνωστὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα τῆς ἀτιμωρησίας ἢ τῆς μὴ ἀπόδοσης δικαιοσύνης τελικὰ καὶ συχνότατα λόγῳ παραγραφῶν.

Ἐκπληκτικὰ εἶναι καὶ τὰ ὅσα γράφονται σχετικὰ μὲ τὴν οἰκονομικὴ διάσταση τῶν Μυστηρίων. Καὶ στὸ ζήτημα αὐτὸ ὑπῆρχε τέτοιος ἔλεγχος καὶ τέτοια διαφάνεια, ὥστε ἡ σύγκριση μὲ τὸ σήμερα εἶναι πραγματικὰ καταλυτική. Πέντε εἰσπράκτορες ὅριζε ὁ Δῆμος τῆς πόλης, τοὺς ὁποίους θὰ ἔπρεπε νὰ προκρίνουν ὁμόφωνα οἱ ἄρχοντες, ἀλλὰ δὲν ἦταν ποτὲ οἱ ἴδιοι, καὶ κάθε χρόνο ἄλλαζαν, ὁπότε δὲν μποροῦσαν νὰ δημιουργηθοῦν «στεγανά»... Προϋπόθεση; Νὰ εἶναι εὔποροι αὐτοὶ οἱ εἰσπράκτορες, ἔχοντας φορολογήσιμη περιουσία ἄνω τοῦ ἑνὸς ταλάντου. Ἐπὶ πλέον –καὶ φοβερόν- οἱ εἰσπράκτορες, γιὰ νὰ ἀναλάβουν τὴν ὑπηρεσία αὐτή, τὴν ὁποία ἐπόπτευε ὁ ἀργυροσκόπος (ὁ ὑπεύθυνος γιὰ τὸν ἔλεγχο γνησιότητας τῶν νομισμάτων, ἐπειδὴ ἔρχονταν ἄνθρωποι ἀπὸ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδας γιὰ νὰ παραστοῦν στὰ Μυστήρια καὶ κυκλοφοροῦσαν πολλὰ καὶ διαφορετικὰ νομίσματα κατὰ τὴν διάρκεια τῶν Μυστηρίων), προσημειωνόταν τόσο ἡ δική τους περιουσία, ὅσο καὶ ἐκείνων ποὺ τοὺς πρότειναν. Νὰ πῶς καταπολεμᾶται ἡ διαφθορά.

Ὅταν τελείωναν τὰ Μυστήρια, γινόταν ἀπολογισμὸς μὲ εὐθύνη τῶν εἰσπρακτόρων, σὲ δημόσια συνεδρίαση (καὶ ὄχι ἐν κρυπτῷ), καὶ παραδιδόταν ὀνομαστικὸς κατάλογος γιὰ τὰ διάφορα ποσὰ ποὺ εἶχαν εἰσπραχθεῖ, δηλαδὴ ὑπῆρχε ἔκθεση περὶ τοῦ τί εἶχε δώσει ὁ καθένας καὶ γιὰ ποιὸ λόγο: καθαρμό, πρώτη μύηση, δωρεὲς κ.λπ. Κατέγραφαν ἐπίσης καὶ τὰ ἔξοδα ποὺ εἶχαν γίνει καὶ ἂν ὑπῆρχε πλεόνασμα, αὐτὸ τὸ ἀπέδιδαν στὸν Ταμία, ποὺ ἂν δὲν ἔκανε καλὴ διαχείριση καὶ ἐμφάνιζε μὲ τὴν σειρά του κάποια ἀδικαιολόγητη δαπάνη, ὑποχρεωνόταν νὰ καταβάλει τὸ δι-

πλάσιο ποσὸ καὶ νὰ πληρώσει ἀπὸ πάνω καὶ ἕνα πρόστιμο τῶν χιλίων δραχμῶν. Ὑπῆρχε κι ἄλλος ἐλεγκτής, ὅμως, ὁ Ἐπιμελητής, ποὺ κι αὐτὸς ἔδινε λόγο στὴν πόλη. Δηλαδή, σὲ θέσεις καὶ ἀξιώματα, ποὺ τὸ ἕνα ἔλεγχε τὸ ἄλλο, ἔμπαιναν οἱ πλούσιοι, ὄχι γιὰ νὰ πάρουν, ἀλλὰ ἐπειδὴ ὄφειλαν νὰ δίδουν. Καὶ ὑπῆρχαν πολλαπλὲς δικλεῖδες ἀσφαλείας γιὰ νὰ μὴν ὑπάρχουν «διαρροές»...

Ἀπὸ τὰ χρήματα αὐτά, ποὺ ἀπαγορευόταν αὐστηρὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦν γιὰ ὁποιονδήποτε ἄλλο σκοπὸ (ἐπειδή, ὅπως εἴπαμε, τὰ Μυστήρια ἐξασφάλιζαν τὴν εὐημερία ἁπάντων), γίνονταν ὅλα τὰ ἔργα ποὺ ἦταν ἀναγκαῖα γιὰ τὶς δαπάνες, τὶς ἐγκαταστάσεις καὶ τὴν συντήρηση τῶν χρηστηρίων τῶν Μυστηρίων καὶ ἂν πάλι περίσσευε κάτι, τότε μόνο πήγαινε στὸν Δῆμο γιὰ τὶς δικές του ἀνάγκες. Ἐν ὀλίγοις, στὴν τσέπη δὲν ἔβαζε τίποτε κανεὶς ἀπὸ τοὺς προύχοντες!

Ἀντιθέτως, οἱ ἀσθενέστεροι οἰκονομικὰ πληρώνονταν. Ἐπιλεγόταν, ὅμως, π.χ. γιὰ τὴν ἀγορὰ τῶν πρὸς θυσία ζώων ὁ μειοδότης ὁ ὁποῖος ἔδινε τὴν καλύτερη προσφορὰ ἢ κατέληγαν σὲ περισσότερους μειοδότες, ἀνάλογα πῶς συνέφερε οἰκονομικὰ τοὺς ὑπευθύνους, ὥστε τὰ ἔξοδα νὰ σταθμίζονται ἀνάλογα. Αὐτό, ὅμως, δὲ γινόταν ποτὲ εἰς βάρος τῆς ποιότητας, ἐπειδὴ τὰ ζῶα ποὺ ἐπιλέγονταν ἔπρεπε νὰ εἶναι ἄψογα καὶ χωρὶς κανένα ἐλάττωμα, στὸ σωστὸ χρῶμα καὶ στὴν σωστὴ ἡλικία. Ὁπότε, μπορεῖ καὶ νὰ ἐπέλεγαν κάτι ἀκριβώτερο, ὥστε νὰ μὴ θεωρεῖται ἀκατάλληλο τὸ πρὸς θυσία ζῶο, πάντα ὅμως μὲ τοὺς ἐλεγκτὲς τῆς ὅλης διαδικασίας παρόντες. Πληρώνονταν ἐπίσης οἱ καλλιτέχνες, οἱ αὐλητές, οἱ κιθαριστές, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀρχιτέκτονες κ.λπ., οἱ ὁποῖοι ἐπιλέγονταν γιὰ τὶς τελετὲς ἢ γιὰ κάποια ἐπιμέρους ἔργα ἀπὸ τοὺς ἱεροὺς ὡς οἱ πλέον κατάλληλοι, ἄρα γινόταν καὶ ἐδῶ αὐστηρὴ ἀξιολόγηση τῶν ὑποψηφίων.

Πάντως, θὰ πρέπει νὰ ὑπῆρχαν προβλήματα ἐξ αἰτίας τοῦ πλήθους ποὺ συνέρεε, γιατί στὴν ἐπιγραφὴ ἀναφέρονται διατάξεις γιὰ τὶς ποινὲς ποὺ ἀφοροῦσαν κλοπὲς ἢ ἀδικήματα ὅπως ἡ κοπὴ δένδρων ἀπὸ τὸ ἱερὸ ἄλσος ἢ ἡ κακοποίηση τῆς ὑδροδότησης ἢ τῆς ἀποχέτευσης. Εἶναι ὁλοφάνερο ἀπὸ τὸ κείμενο ὅτι ἔδιναν μεγάλη σημασία στὸ καθαρὸ νερὸ καὶ στὴν ὑγιεινή. Φαίνεται, ὅμως, πὼς ὑπῆρχαν κρούσματα παραβατικότητας. Σαλταδόροι, κακοήθεις καὶ ἀσεβεῖς ὑπάρχουν παντοῦ καὶ πάντα, ὅπως καὶ νὰ τὸ κάνουμε...

Ἐπίσης, μεγάλη σημασία δινόταν στὸ νὰ εἶναι ἀπρόσκοπτη ἡ ροὴ τοῦ ὕδατος τῆς πηγῆς, κανεὶς νὰ μὴν τὸ «ἐμποδίζει» καὶ νὰ εἶναι ἐλεύθερο καὶ δωρεὰν γιὰ ὅλον τὸν κόσμο. Κάποιοι σήμερα, ὅπως ὁ πρόεδρος τῆς Nestlé προσπαθοῦν νὰ μᾶς πείσουν ὅτι τὸ νερὸ δὲν εἶναι... φυσικό, οὔτε καὶ δημόσιο ἀγαθό... Κι ἐμεῖς καθόμαστε καὶ ἀκοῦμε κάτι τέτοιους «παράγοντες». Τόσο πίσω εἴμαστε...

Ὅσον ἀφορᾶ τώρα στὸ ἱερὸ δεῖπνο πρὸς τιμὴν τῆς Θεᾶς Δήμητρας, αὐτὸ προερχόταν ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὰ θυσιασμένα ζῶα (ἱερεῖα), ἀφοῦ ἀφαιροῦνταν τὰ τμήματα τῶν ζώων ποὺ ἀφιερώνονταν σύμφωνα μὲ τὸ ἐθιμοτυπικὸ στοὺς Θεούς. Δικαίωμα συμμετοχῆς στὸ δεῖπνο αὐτὸ εἶχαν ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο οἱ τακτικοὶ καὶ κληρωτοὶ ἱερεῖς (ὅλων τῶν βαθμῶν καὶ ἀμφοτέρων τῶν φύλων) ποὺ εἶχαν συμμετάσχει στὰ Μυστήρια, ὁ ἄρχων τῆς πόλης μὲ τὴν οἰκογένειά του (παιδιὰ καὶ ἐγγόνια) καὶ ὅλοι ὅσοι μετεῖχαν τῶν Μυστηρίων προσφέροντας τὶς ὑπηρεσίες τους: μουσικοί, ὑπηρετικὸ προσωπικὸ – ἄρα καὶ οἱ δοῦλοι- ὁ χορὸς κ.λπ. Τὸ δεῖπνο δὲν ἦταν γιὰ τὸ πλῆθος, ἀλλὰ γι' αὐτοὺς ποὺ εἶχαν ἐργαστεῖ καὶ κουραστεῖ ὥστε νὰ τελεστοῦν τὰ Μυστήρια.

Οἱ πολλοὶ πήγαιναν, οὕτως ἢ ἄλλως, στὴν Ἀνδανία γιὰ διασκέδαση καὶ ἀναψυχή, ἀφοῦ ὑπῆρχε γιὰ τὸν κόσμο μιὰ ἀτμόσφαιρα πανηγύρεως, ἀκόμη καὶ ἀγορά, στημένη εἰδικὰ γιὰ τὴν περίσταση. Καὶ ἐδῶ οἱ νόμοι ἦταν πολὺ αὐστηροὶ καὶ ὅπως διαβάζουμε στὴν ἐπιγραφή, ἐλέγχονταν πολὺ προσεκτικὰ τὰ πάντα ἀπὸ τὸν ἀγορανόμο τῆς πόλης. Ὁ ἀγορανόμος φρόντιζε, λοιπόν, νὰ χρησιμοποιοῦνται τὰ προκρινόμενα ἀπὸ τὴν πόλη μέτρα καὶ σταθμά, ἔλεγχε τὶς τιμὲς ὥστε νὰ μὴν ὑπάρχει αἰσχροκέρδεια καὶ κυρίως, ἐξέταζε τὴν ποιότητα τῶν προσφερομένων πρὸς πώληση προϊόντων, ὥστε αὐτὰ νὰ εἶναι «ἄδολα καὶ καθαρά», ὅπως γράφει τὸ κείμενο, σεβόμενος τὴν ὑγεία τοῦ κοινοῦ. Ἡ ὑγεία τῶν ἀνθρώπων καὶ ἡ προστασία τοῦ περιβάλλοντος πάνω ἀπ' ὅλα, αὐτὸ ἀναφαίνεται πάλι καὶ πάλι, σ' ὅλη τὴν ἔκταση τοῦ κειμένου.

Μαθαίνουμε ἐπίσης ὅτι στὴν ἀγορὰ αὐτὴ πουλοῦσαν τόσο οἱ ἐλεύθεροι, ὅσο καὶ οἱ δοῦλοι –τώρα, ἂς κρίνουμε μόνοι μας τί σόι δοῦλοι ἦταν αὐτοί, πού, ἂν ἐξαιρέσεις τὴν ποινὴ τοῦ μαστιγώματος (ἀπὸ τὴν ὁποία δὲν

ἐξαιροῦνταν οὔτε οἱ ἐλεύθεροι πλὴν ἀσεβεῖς πολίτες, ὅπως εἴδαμε), κατὰ τὰ ἄλλα, μετεῖχαν τῶν Μυστηρίων, ἔπιναν καὶ ἔτρωγαν μαζὶ μὲ τοὺς ὑπόλοιπους, πουλοῦσαν ἐμπορεύματα καὶ εἰσέπρατταν χρήματα καὶ ἄλλα πολλά. Ἂς κρίνουμε, λοιπόν, ἂς συγκρίνουμε καὶ ἂς σκεφθοῦμε τὴν δική μας κατάσταση τῆς σύγχρονης οἰκονομικῆς δουλείας, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀποκλεισμοῦ μας ἀπὸ τὰ κοινά. Ἂς δοῦμε τὴν δική μας σκλαβιὰ σὲ σχέση μὲ ἐκείνη τὴν δουλεία, τὴν δουλεία τῶν ἀρχαίων καιρῶν στὴν Ἑλλάδα...

Ἡ ἐπιγραφή, ποὺ εἶναι ἐξαιρετικὰ λεπτομερής, περιγράφει ἀκόμα ὅτι ὅποιος ἤθελε, μποροῦσε νὰ παίρνει τὸ ζεστό του μπάνιο καὶ νὰ ἀλείφεται μὲ ἔλαια στοὺς εἰδικοὺς θερμαινόμενους χώρους τοῦ ἱεροῦ ἔναντι ἐνοικίου. Ἀλλὰ καὶ ἐδῶ γινόταν αὐστηρὸς ἔλεγχος γιὰ νὰ μὴν ὑπάρχουν φαινόμενα αἰσχροκέρδειας ἀπὸ τοὺς εἰσπράττοντες τὸ ἀντίτιμο, ἀλλὰ οὔτε καὶ οἱ ὑπεύθυνοι γιὰ τὶς προμήθειες τῶν ξύλων καὶ τῶν εἰδῶν ὑγιεινῆς νὰ συναλλάσσονται παρανόμως μὲ τοὺς προμηθευτές.

Ἔλεγχος, ὅμως, δὲ γινόταν μόνο στὰ οἰκονομικά, ἀλλὰ καὶ στὶς ποινὲς ποὺ τυχὸν εἶχαν ἐπιβάλει οἱ ἱεροὶ κατὰ τὴν διάρκεια τῶν Μυστηρίων. Κατέθεταν, λοιπόν, ὅλες τὶς ὑποθέσεις στὸ Πρυτανεῖο καὶ ἐκεῖ ἐπανεξετάζονταν. Ὄχι ὅπως σήμερα ποὺ κανεὶς δὲ μιλᾶ γιὰ τὸ τί ἀποφασίζει ἕνας δικαστής, ποὺ δὲν παύει νὰ εἶναι ἄνθρωπος στὸ κάτω κάτω κι αὐτός. Τότε, ἐλέγχονταν ὄχι ἕνας, ἀλλὰ ἕνα πλῆθος δικαστὲς γιὰ τὴν ἐτυμηγορία τους! Οἱ συγκρίσεις σ' ἐσᾶς...

Τὰ ἀντίγραφα ὅλων αὐτῶν τῶν ἐκθέσεων τῶν ἱερῶν περὶ τῶν πεπραγμένων κατὰ τὴν τέλεση τῶν Μυστηρίων παραδίδονταν στοὺς *νομοδεῖκτες* (στοὺς φύλακες τῶν νόμων) καὶ μποροῦσε ὁποιοσδήποτε νὰ δεῖ τὰ πάντα, ὅλα τὰ πρακτικά. Σήμερα, μπορεῖ κανεὶς νὰ δεῖ ἢ νὰ ἀκούσει τί γίνεται πίσω ἀπὸ τὶς κλειστὲς πόρτες τῆς ἐξουσίας; Σὲ καμιὰ περίπτωση. Τότε ὅμως, ὅλοι εἶχαν δικαίωμα νὰ δοῦν καὶ νὰ ἐλέγξουν τί εἶχε συμβεῖ, γιατί αὐτὸ θὰ πεῖ εὐνομούμενη πολιτεία.

Πρὸς τὸ τέλος, ἡ ἐπιγραφὴ ἐπανέρχεται στὸ ζήτημα τῆς κλήρωσης τῶν ἱερῶν καὶ λέει ὅτι τὴν εὐθύνη εἶχαν οἱ «*Δαμαργοί*» (Δημουργοὶ > αὐτοὶ ποὺ ἐπιτελοῦσαν τὸ «ἔργο τοῦ Δήμου»), οἱ ὁποῖοι ὅριζαν τοὺς δέκα ὑπευθύνους της κλήρωσης. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι κάτω τῶν σαράντα ἐτῶν (ὥστε νὰ ἔχουν μιὰ πλήρως κατασταλαγμένη ἄποψη), ἐκλέγονταν δὶς τοῦ ἔτους (προφανῶς ὑπῆρχαν Μικρὰ καὶ Μεγάλα Μυστήρια, ὅπως καὶ στὰ Ἐλευσίνια, ἄλλη μιὰ πολὺ σημαντικὴ πληροφορία) καὶ δὲν ἦταν ποτὲ οἱ ἴδιοι. Οἱ δέκα ἦταν οἱ ἐλεγκτὲς ἁπάντων ἐντὸς τῶν Μυστηρίων – ἂν καὶ σὲ σοβαρὰ θέματα ἡ ἀπόφαση ἔβγαινε ἀπὸ κοινοῦ μὲ ὅλους τους μετέχοντες. Οἱ δέκα εἶχαν πάντως τὸ γενικὸ πρόσταγμα καὶ ἐπέλεγαν ἀκόμη καὶ τοὺς μυσταγωγούς, ὁπότε καταλαβαίνουμε ὅτι οἱ πολίτες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης -ἀπὸ τοὺς ὁποίους προέκυπταν κάθε φορὰ δέκα διαφορετικοί- ἦταν πολὺ βαθεῖς γνῶστες τόσο τῶν Μυστηρίων καὶ τῆς θρησκείας, ὅσο καὶ τῶν νόμων.

Ἡ ἐπιγραφὴ καταλήγει μὲ τὴν ἀναφορὰ σὲ ἀπρόβλεπτες περιπτώσεις καὶ τονίζει ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ παίρνονται ἀποφάσεις κατ' ἐξαίρεσιν γιὰ κάποια ἀνακύπτοντα ἔκτακτα θέματα, ἀλλὰ οἱ ἀποφάσεις αὐτὲς θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι σύννομες μὲ τοὺς κανονισμούς, διαφορετικὰ θὰ ἀκυρώνονταν. Κι αὐτό... ἐπειδὴ τὸ διάγραμμα τῆς ἐπιγραφῆς (δηλαδή, ὁ κανονισμός) ἰσχύει *«εἰς πάντα τὸν χρόνον»*, στὸν αἰώνα! Ἡ αἰτία ποὺ διακρίνουμε σ' αὐτὴ τὴν ἀπόλυτη δήλωση; Οἱ ἱεροπραξίες καὶ οἱ ἱεροὶ νόμοι ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀμετάβλητοι, ὅπως ἀμετάβλητο εἶναι καὶ τὸ Θεῖον, ἀφοῦ σ' αὐτὸ ἤθελαν νὰ ὁμοιάσουν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες θρησκευτές, κι ὄχι στὸ ἐφήμερο καὶ τὸ φθαρτό.

Βιβλιογραφία

Μεσσηνιακά», Παυσανίας (Κάκτος).
Λακωνικά», Παυσανίας (Κάκτος).
«Περὶ Ἴσιδος καὶ Ὀσίριδος», Πλούταρχος (Κάκτος).
«Τὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια», Victor Magnien (Payot, Παρίσι, 1929 & 1938).
«Νάξος, τὸ νησὶ τοῦ γάμου», Ντορέτα Πέππα (ἀτομικὴ ἔκδοση).
«Ἡ Ἱστορία τῆς Μεσσηνίας», Περικλῆς Στυλιανόπουλος (προσωπικὴ ἔκδοση, 1954).
«Τὰ Μυστήρια της Ἀνδανίας», Παναγιώτης Γεωργοῦντζος (δελτίο τῆς Ἑταιρείας Ἑλλήνων Φιλολόγων «Ὁ Πλάτων», τεύχη 61 - 62, 1979).
«Ἀρχαία Ἀνδανία», Δῆμος Τσιάλας (ἔκδοση τοῦ Συλλόγου Κωνσταντιναίων τῆς Ἀθήνας, 1981).